

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

**SCHOPNOST ODBORNÉ KOMUNIKACE JAKO SOUČÁST
KOMPETENČNÍHO PROFILU ABSOLVENTA GYMNÁZIA**
**THE ABILITY OF PROFESSIONAL COMMUNICATION AS A PART OF THE
GYMNASIUM GRADUATE'S COMPETENCE PROFILE**

Magisterská diplomová práce

Eva Čumbová

Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph. D.

Olomouc 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Schopnost odborné komunikace jako součást kompetenčního profilu absolventa gymnázia* vypracovala samostatně a použila jen pramenů a sekundární literatury, které uvádím v Seznamu přiložené literatury.

V Olomouci dne 16. dubna 2015

Eva Čumbová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat paní Mgr. Darině Hradilové, Ph.D za vedení mé diplomové práce.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Rámcový vzdělávací program	8
2.1	Ukotvení odborné komunikace v RVP	10
2.1.1	Odborný styl v ŠVP na GJKT	11
3	Odborný funkční styl	13
3.1	Základní charakteristiky odborného funkčního stylu.....	14
3.2	Slohové útvary.....	15
3.3	Jazykové prostředky	16
3.3.1	Slovní zásoba	17
3.3.2	Syntax a morfologie.....	18
3.4	Psaná podoba odborného funkčního stylu	18
3.5	Mluvená podoba odborného funkčního stylu	20
3.6	Analýza učebnic českého jazyka.....	21
4	Analýza komunikátů.....	25
4.1	Parametry	25
4.1.1	Psaný projev	25
4.1.2	Mluvený projev	26
4.1.3	Komentář k transkriptům a odborným textům	27
4.2	Hypotézy	30
4.3	Analýza.....	33
4.3.1	Psané projevy	33
4.3.2	Mluvený projev	51
4.3.3	Kompetenční profil absolventa gymnázia – výsledky analýzy ..	66
5	Závěr	72

6	Anotace	74
7	Resumé	75
	Seznam použité literatury	77

1 Úvod

České školství prošlo v posledních letech velkými změnami. Zatímco dříve bylo smyslem vyučování předání co největšího množství informací, momentálně je výuka zaměřena jak na získávání vědomostí, tak dovedností, tzv. kompetencí. Jednou z klíčových kompetencí je komunikační kompetence. Schopnost efektivní komunikace je v dnešní době nepostradatelná, jednou její částí je také schopnost komunikace odborné.

Na dovednosti studentů v oblasti odborné komunikace a na schopnost prezentovat odborné téma je zaměřena tato práce. Pozornost je soustředěna na jazykové oblasti v rámci komunikace, nejedná se tedy o didaktickou práci, která by podávala návody, jak u studentů tyto schopnosti rozvíjet.

Odborná komunikace probíhá mluvenou i psanou formou. Práce je založena na autentických textech studentů 3. ročníku Gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové (dále jen GJKT). V hodinách Českého jazyka a literatury bylo pořízeno třicet audionahrávek, psanou podobu reprezentuje třicet odborných prací vypracovaných stejnými studenty.

K tomu, aby bylo možné posuzovat u studentů gymnázia schopnost používat odborný styl, je třeba nejprve vymezit, co to odborný funkční styl je, v jakých situacích se používá a jaké jsou jeho znaky v mluvené i psané podobě. V práci je následně vymezeno, co je v komunikátech sledováno. Jelikož se jedná o lingvistickou práci, je pozornost zaměřena na jazykové plány českého jazyka.

Významnou položku tvoří část věnovaná Rámcovému vzdělávacímu programu a způsobu, jakým je do něj odborná komunikace zakomponována a zda se odborné vyjadřování na škole podporuje. Nutné je tedy také zaměřit pozornost na to, zda jsou v učebnicích českého jazyka pro střední školy dostatečné informace o odborném funkčním stylu. K tomuto jsou vybrány dvě učebnice od významných českých nakladatelů, z nichž jedna je přímo používána na Gymnáziu J. K. Tyla v Hradci Králové. Stejná pozornost jako odbornému stylu je věnována schopnosti

studentů svou práci prezentovat. Umění dobré prezentace je v současnosti velmi důležité. Je zkoumána podle stejných parametrů jako odborný styl, tedy jaká jsou její pravidla a zda je tato dovednost zakotvena v Rámcovém vzdělávacím programu. Dále jestli je jí v učebnicích českého jazyka věnováno dostatek prostoru a zda tím pádem studenti mají návod, jak při tvorbě prezentace a následném prezentování postupovat.

Druhá část práce je potom založena na analýze přepisů nahrávek a na analýze odborných prací studentů.¹ V mluvených i psaných komunikátech je sledováno, jak studenti umí nakládat s odborným stylem, jaké jsou jejich dovednosti v práci s mateřským jazykem a zda jsou jejich prezentační dovednosti na patřičné úrovni. Sebrané komunikáty jsou sledovány se zřetelem k parametrům vymezeným v kap. 4.1. Parametry se mírně liší. U psané komunikace jsou vymezeny oblasti pravopis, morfologie, lexikum, syntax, stylistika a kompozice textu. V psané formě jsou oblasti shodné, ale místo pravopisu je zařazena oblast ortoepie a ortofonie.

Závěr práce tvoří shrnutí analyzovaných poznatků. Analýza mluvených a psaných projevů studentů je dána do souvislosti s Rámcovým vzdělávacím programem, klíčovými kompetencemi a očekávanými výstupy vzdělávání.

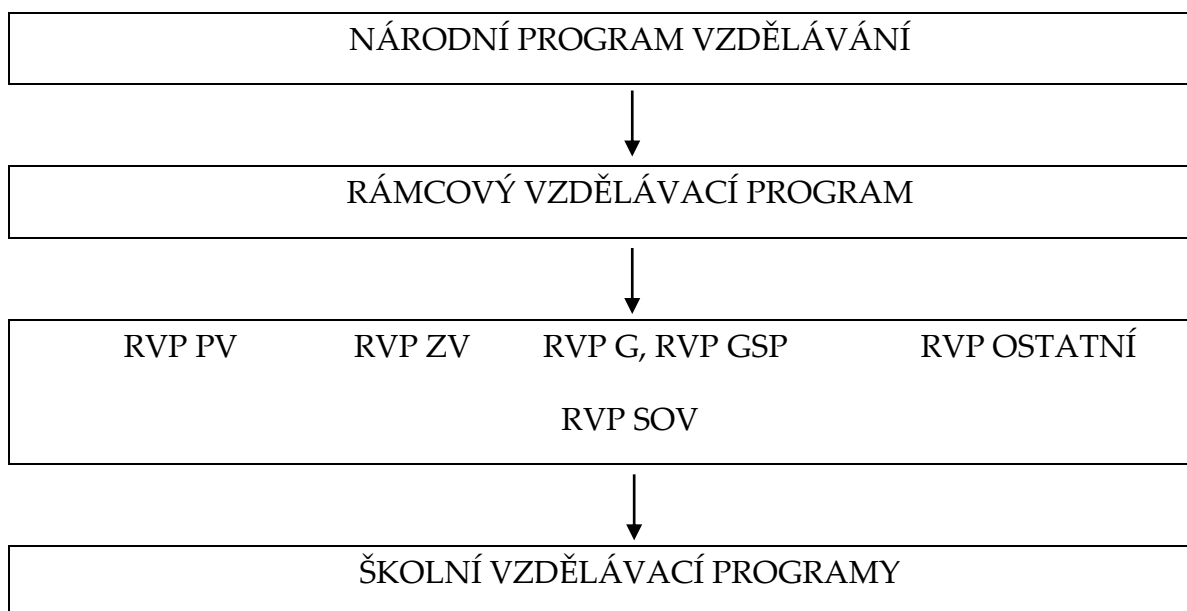
¹ Přepisy a odborné práce jsou k dispozici jako příloha na CD.

2 Rámcový vzdělávací program

Nejvýznamnějším dokumentem současného českého školství je tzv. Národní program vzdělávání (NPV) známý také pod názvem Bílá kniha. Jedná se o nejvyšší dokument, který formuluje obecné principy českého školství a vládní strategii vzdělávání vydaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Vznikl na základě usnesení vlády v roce 1999. NPV vymezuje myšlenková východiska, rozvojové programy a obecné záměry českého vzdělávacího systému (Kotásek a kol., 2001, s. 7).

Na NPV navazují Rámcové vzdělávací programy (RVP), které formulují závazné rámce pro jednotlivé etapy vzdělávání (předškolní, základní a střední). NPV a RVP jsou dokumenty státní úrovně, školní úroveň představují Školní vzdělávací programy (ŠVP), které vycházejí z RVP. Školní úroveň ŠVP znamená, že si jej každá škola zpracovává sama podle zásad RVP. Jsou to tzv. kurikulární dokumenty (Balada a kol., 2007, s. 5).

Schéma 1: schéma českého vzdělávacího systému státní a školní úrovně

Legenda: RVP PV- předškolní vzdělávání, RVP ZV – základní vzdělávání, RVP G a RVP GSP – gymnaziální a sportovní gymnaziální vzdělávání, SOV – střední odborné vzdělávání

RVP formulují očekávanou úroveň vzdělání pro všechny typy vzdělávání, zdůrazňují klíčové kompetence studenta a snaží se o uplatnění vědomostí

a dovedností v praktickém životě a podporují celoživotní učení (Balada a kol., 2007, s. 5–6).

RVP pro gymnázia obsahuje tyto zásady:

- stanovuje úroveň vzdělání pro všechny absolventy gymnázia,
- určuje úroveň klíčových kompetencí,
- vymezuje obsah vzdělávání,
- předpokládá různé vzdělávací postupy, metody a formy,
- umožňuje úpravu vzdělávacího obsahu pro žáky se specifickými vzdělávacími potřebami,
- je závazný pro tvorbu ŠVP na čtyřletých gymnáziích a odpovídajících ročnících osmiletých gymnáziích (tamtéž, s. 6).

Klíčové kompetence zahrnují soubor vědomostí, dovedností a postojů studentů gymnázia. Jsou to tyto kompetence: k učení, komunikativní, k řešení problémů, sociální a personální, občanská a kompetence k podnikavosti. Jsou důležité pro osobní rozvoj žáků a aktivní zapojení do společnosti. Kompetence se logicky ve školní praxi prolínají a jednotlivé předměty dokáží rozvíjet kompetence do odlišné míry, ale všichni žáci by během studia měli docházet k naplnění těchto zásad podle svých vlastních možností (Balada a kol., 2007, s. 10–11).

Vzdělávací obsah je rozdělen do osmi tzv. vzdělávacích oblastí (Jazyk a komunikace, Matematika a její aplikace, Člověk a příroda, Člověk a společnost, Člověk a svět práce, Člověk a zdraví, Umění a kultura a Informatika a informační a komunikační technologie). Do vzdělávacích oblastí jsou zařazeny jednotlivé vyučovací předměty. Český jazyk a literatura se společně s cizími jazyky řadí do oblasti Jazyk a jazykové komunikace (tamtéž, s. 11).

2.1 Ukotvení odborné komunikace v RVP

Odborná komunikace by logicky měla spadat do komunikativní kompetence. Komunikace je ale v rámci kompetence vymezena velmi obecně a přesná kritéria pro odbornou komunikaci nejsou definována.

Komunikační kompetence zahrnují tyto body:

- žák by měl být schopen s ohledem na situaci využívat dostupné prostředky komunikace,
- má se vyjadřovat jasně, srozumitelně a přiměřeně situaci, ve které se nachází,
- měl by být schopen prezentovat sebe a svou práci před publikem,
- měl by umět používat odborný jazyk,
- a zároveň porozumět různým sdělením v různých komunikačních situacích, dokázat interpretovat základní myšlenky textu a argumentovat (Balada a kol., 2007, s. 9–10).²

Na základě RVP, ŠVP a klíčových kompetencí jsou následně stanoveny tzv. očekávané výstupy vzdělávání. Výstupy určují úroveň, na kterou by měl během studia každý žák prostřednictvím učiva dosáhnout. Jsou závazné a musí být splněny (tamtéž, s. 97). Očekávané výstupy vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace jsou následující:

² Přestože se v České republice tzv. kompetence staly nedílnou součástí českého vzdělávacího systému teprve před několika lety, o rozvoji komunikační kompetence se ve světě mluvilo už mnohem dříve. Podle Marijany Apostolovskij byl koncept tzv. komunikativní kompetence součástí lingvistiky už od 60. let minulého století. Toto pojetí koresponduje i s dnešním RVP a shoduje se v několika oblastech. Podporuje nutnost znalostí lingvistických (znalost jednotlivých jazykových plánů), sociolingvistických (způsob využití jazyka v odlišných jazykových situacích) a strategických. Zároveň vyzdvihuje potřebu rozumět textům a vytvářet je (Apostolovskij, 2014, s. 14).

- žák by měl rozlišovat variety národního jazyka a používat je v souladu s komunikační situací,
- v mluveném projevu mu nedělá problém užívat spisovnou výslovnost a dokáže vhodně používat zvukové prostředky řeči, jako jsou tempo, výška hlasu, síla, přízvuky nebo frázování,
- v písemném projevu naopak dodržuje pravopisnou normu, umí používat kodifikační příručky a dokáže vhodně členit text,
- vzhledem k záměru projevu, k situaci, kontextu a adresátovi dokáže vhodně volit výrazové prostředky, a to jak v mluveném, tak psaném projevu,
- zná tvaroslovné, slovtvorné a syntaktické zákonitosti jazyka,
- je schopen využívat své znalosti o větných členech, aktuálním členění výpovědi, stavbě a druzích vět a používá jich ke správné formulaci myšlenky, k dorozumívání a logickému strukturování věty,
- využívá různé komunikační strategie a bere ohled na komunikačního partnera,
- je seznámen s pravidly rétoriky a dokáže je aplikovat,
- využívá prostředky textové návaznosti,
- rozezná manipulaci a dokáže se jí bránit (Balada a kol., 2007, s. 14).

V oblasti jazyka a komunikace se lze setkat s dalšími výstupy. Vybrány jsou ovšem takové, které souvisejí s předmětem práce.

2.1.1 Odborný styl v ŠVP na GJKT

Lze předpokládat, že se psaním odborných prací se studenti nejvíce seznámí až po nástupu na vysokou školu (různé druhy seminárních prací, kvalifikační práce). Není ovšem výjimkou, že se tyto dovednosti pěstují už na středních školách. V této oblasti jsou studenti cvičeni na různých školách v odlišné míře. Existují školy, na kterých pravděpodobně psaní odborných prací není požadováno vůbec nebo jen velmi formálně bez snahy o dodržování zásad odborného stylu. Jsou ale i školy,

kteřé psaní odborných prací a pěstování odborné komunikace věnují dostatek prostoru, aby jejich studenti byli připraveni na následující vysokoškolské studium, nadaní jedinci případně i na vědeckou dráhu. K druhému typu škol patří i Gymnázium Josefa Kajetána Tyla v Hradci Králové, od jehož studentů pocházejí práce a ústní vystoupení podrobené hlubší analýze.

ŠVP vymezuje konkrétní vzdělávací obsah na škole, určuje časovou dotaci jednotlivých vzdělávacích témat a období, ve kterém má být látka probrána. Odborný styl jako slohový útvar je na této škole vyučován ve 3. ročníku.³ Klade se důraz na kompozici jednotlivých útvarů a zejména na jazykové prostředky odborného stylu. Dál už se potom ve škole probírají slohové útvary odborného stylu – odborný popis, výklad, úvaha a esej. Jak již ale bylo zmíněno výše, v tomto ohledu se jedná zejména o tvorbu slohových prací. Odborné komunikaci je ale věnován prostor primárně v rámci hodin českého jazyka a literatury, sekundárně by tak ale mělo docházet ve všech předmětech, a to jak v podobě psané, tak mluvené.

Studenti jsou povinni každý rok po dobu jejich čtyřletého studia absolvovat v hodinách českého jazyka minimálně jedno ústní vystoupení na odborné téma, témata se týkají hlavně literatury, ale záleží na vyučujícím, jaká témata studentům nabídne. Součástí ústního vystoupení je PowerPointová prezentace. V prvním ročníku jsou dány jako povinné téma literární druhy a žánry. V dalších ročnicích je výběr témat plně v kompetenci vyučujícího. Obvykle se jedná o krátký medailonek autora, charakteristiku uměleckého směru, uměleckého období aj. K tomuto je studentům i učitelům k dispozici vnitřní dokument školy Pravidla pro tvorbu ústní prezentace (viz CD příloha této práce), který podává návod na formální úpravu prezentace, její obsah a věnuje se také pravidlům ústního projevu.

³ Pro více informací viz Školní vzdělávací program Gymnázia J. K. Tyla – GYMNÁZIUM J. K. TYLA. 2009. [online, cit. 29. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.gjkt.cz/zakladni-dokumenty/svp/>>.

Je to ovšem pouze dokument vytvořený učiteli školy, nejedná se o závazný dokument převzatý z vyššího orgánu (např. MŠMT).

Písemné práce na odborné téma v prvním ročníku představují tzv. Srovnávací interpretace (komparace dvou povídek) a ročníková práce na téma Literární typ. Ve druhém roce studia je to ročníková práce na téma Literární postava. Ve třetím a čtvrtém ročníku není povinné zadání žádné odborné písemné práce. Studentům třetího ročníku byla přesto zadána práce na odborné téma, ovšem kratšího rozsahu než v předchozích letech (viz kap. 3.2.1). Písemné práce nemají pevně danou strukturu vytvořenou vedením školy nebo předmětovou komisí českého jazyka a literatury, takže i zde jsou přesné požadavky na podobu práce závislé na nárocích konkrétního vyučujícího.

Od prvního ročníku jsou studenti vedeni k tomu, aby byli schopni vytvořit odborný text. V první řadě jsou seznamováni s pravidly citací, parafrází, odkazování v textu na použité zdroje a zápisu seznamu primární a sekundární literatury. Dále musejí práce obsahovat titulní stranu, obsah, úvod, text členěný na kapitoly, závěr a soupis literatury. Někteří vyučující požadují také prohlášení o autorství. V ústním projevu jsou cvičeni celé čtyři roky. Dbá se zejména na plynulost a srozumitelnost projevu, dodržování spisovné normy, intonaci, sílu hlasu, neverbální komunikaci aj. Po každé prezentaci probíhá společné hodnocení.

3 Odborný funkční styl

Na středních školách je odborný styl vyučován v rámci hodin slohu. Pozornost je zaměřena většinou na schopnost samostatně vytvořit text odborného stylu, těmi jsou zejména úvaha, popis a výklad. Znalost těchto útvarů je následně prověřována slohovými pracemi a maturitní slohovou prací. Studenti by ovšem neměli být schopni pouze produkovat texty jednotlivých slohových útvarů. Měli by umět také vytvořit práci na odborné téma. Tvorba slohových prací odborného funkčního stylu není předmětem této práce, a proto bude dál pozornost zaměřena již výhradně na odborný styl jako takový.

Odborný styl je neodmyslitelně spjatý s vědou a vědecké vyjadřování nemůže existovat bez jazyka. Jazyk má dva základní kódy, první je kód psaný a druhý kód mluvený. Z hlediska genetiky je mluvená podoba jazyka starší, tedy primární, a jazyk psaný je až sekundární. Nyní jde ale o dva rovnocenné systémy, podle Čmejkové je mluvený jazyk samostatný systém, který obsah sdělení pouze ztvárňuje jiným způsobem. Rozdíly mezi těmito dvěma formami jsou v situacích, ve kterých je používáme (Čmejková, 1996, s. 10).

3.1 Základní charakteristiky odborného funkčního stylu

Odborný styl se začal konstituovat už ve středověku. Ačkoli od té doby nastaly v jazykovědě a stylistice podstatné změny, potřeba skutečnosti pojmenovávat přesně a srozumitelně nezanikla. Základy k současnému pojetí odborného stylu položil Bohuslav Havránek v roce 1932, vymezoval tzv. prakticky odborné texty a teoreticky odborné texty. Později došlo ke sloučení a vznikl dodnes používaný název odborný funkční styl. Dnes se v rámci odborného stylu vyděluje styl vědecký, prakticky odborný, populárně naučný a někteří autoři uvažují též o stylu učebním a esejistickým (Čechová a kol., 2003, s. 176–177).

Od jiných funkčních stylů se odborný styl odlišuje svým požadavkem na pojmovost, jednoznačnost a explicitnost vyjadřování (Chloupek, 1990, s. 172). Cílem je tedy přesné, jasné a srozumitelné sdělení. Smyslem je výklad poznatků, je tedy upuštěno od estetické funkce textů. Adresát má dostat takové informace, aby si vytvořil jednoznačnou představu o předkládaném problému a aby získané poznatky mohl dál používat. Text má být kompaktní a úplný. Funkce takových textů je souhrnně nazývána funkcí odborně sdělnou (Čechová a kol., 2003, s. 175). U odborných textů se předpokládá jejich vzájemná intertextovost prostřednictvím citací a parafrází v textu. To, že na sebe odborné texty navzájem navazují, je také prostředkem k udržení celistvosti odborných textů (Čechová a kol., 2003, s. 175).

Každý funkční styl je vymezen tzv. slohovými postupy. Slohový postup je cílená volba jazykových prostředků, která se u daného stylu vyskytuje (Kostečka, 1993, s. 72). V současné stylistice se vymezuje pět slohových postupů, jsou jimi postup vyprávěcí, popisný, výkladový, informační a úvahový (více viz Čechová a kol., 2003, s. 75–76). U odborného stylu se v největší míře uplatňuje postup výkladový, dále úvahový a v popularizačních textech lze zaznamenat také postup popisný (tamtéž, s. 180).

3.2 Slohové útvary

Slohové útvary odborného stylu se zakládají na dvou logických postupech, kterými jsou dedukce a indukce. Deduktivní postup se uplatňuje zejména v kratších populárněvědných útvarech, indukce u složitějších vědeckých útvarů, jejichž základem je analýza textu, která postupně odkrývá v textu fakta. Vedle logických postupů dedukce a indukce jsou slohové útvary děleny také na základě již zmíněných postupů slohových. Jsou to zejména postupy výkladový, úvahový a popisný.

Nejvýrazněji jsou zastoupeny útvary založené na výkladovém postupu. Do této kategorie patří např. disertace, rozsahem menší studie, odborný článek, esej. Eсей se jako útvar někdy řadí do vlastního stylu esejistického. Úvaha je hybridní útvar, protože autor v ní zaujímá subjektivní postoj. Je to natolik specifický útvar, že se v některých odborných publikacích vyděluje svébytný postup úvahový.

Některé odborné útvary jsou založeny na kontaktu autora s příjemcem, řadí se sem referát, koreferát a přednáška. Jsou to ovšem útvary monologické. Do odborné komunikace patří i dialog, s ním se setkáváme u diskuzí, polemik a debat. Hodnotící text je posudek, recenze a kritika. Zvláštní typ je dále odborný popis a zejména popis pracovního postupu, který by měl být krátký, jasný a srozumitelný.

Ke speciálním útvarům se řadí kompendia, encyklopedie aj., které problematiku zpracovávají formou slovníku (Čechová, Chloupek, Krčmová, Minářová, 1997, s. 161–162).

Útvarů odborného stylu je velké množství, dále lze do výčtu zařadit např. anotaci, resumé a abstrakt, výpisky a konspekty, rešerše. Moderní doba se projevuje i v tak klasickém stylu jako je styl odborný. Klade se důraz i na nonverbální komunikaci, typickým příkladem je tzv. poster, prezentace připomínající plakát. Moderní technika zasahuje zejména do oblasti samotného prezentování tématu a zastaralé způsoby jako diapozity, meotary a průsvitky byly nahrazeny moderními Power Pointovými prezentacemi. Tento multimediální text neumožňuje klasickou podobu odborného textu, je popřeno horizontální členění, naopak moderní technologie umožňují propracované vertikální členění (rychlé odkazování, internetové odkazy, videa aj.) (Čechová, Krčmová, Minářová, 2008, s. 226– 227).

3.3 Jazykové prostředky

V souladu s celým charakterem odborného textu se předpokládají neutrální jazykové prostředky bez emocionálních a expresivních výrazů, je tedy logické, že odborný styl je založen na spisovném jazyce. Vzhledem k tomu, že se odborná komunikace odehrává v mluvené i psané rovině, lze míru spisovnosti očekávat různou. S přísně spisovnou, v některých oborech až knižní, češtinou se setkáváme zejména v psaných teoretických odborných textech, naopak u mluvených projevů lze tolerovat jistou hovorovost, zejména jedná-li se o projevy málo připravené. Avšak i psané popularizující texty využívají v mírné formě hovorových prostředků (Čechová, Krčmová, Minářová, 2008, s. 215). V rámci mluvených projevů je dodnes plně spisovná už jen pečlivě připravená přednáška a referáty. U jiných, zejména nedostatečně připravených, projevů se běžně mluvený jazyk objevuje častěji. Nespisovné vyjadřování může potom převažovat u diskuzí, na konferencích aj.,

přestože i tyto situace se odehrávají v rámci odborného stylu, a tedy spisovného vyjadřování. Čistě spisovný jazyk je tedy dnes primárně už jen u psaných textů (Čmejrková, Daneš, Světlá, 1999, s. 41).

3.3.1 Slovní zásoba

Odborný text je typický svou slovní zásobou. Výrazný rys odborného stylu je jeho přesnost (viz kap. 2.2.1) a k tomu musí mít k dispozici také přesný dorozumivací kód. Bez přesného sdělení by totiž odborná komunikace, která je často založena na sdělování složitých abstraktních informací, ani nebyla možná. Vedle spisovného jazyka jsou to tedy termíny, které jsou základem odborné komunikace (Jelínek, 1955, s. 28). Termín je *takové slovo nebo slovní spojení, jehož význam je s maximální možnou přesností vymezen definicí* (Jelínek, 1994, s. 22). Termín je v rámci svého oboru ustálený, je jasně definován a jeho význam je tedy patrný i bez znalosti kontextu. Zapojení termínů do odborného textu je důležité, ovšem samotné termíny text odborným nedělají (např. umělecké texty, které obsahují místy termíny). Je jasné, že k jejich porozumění je nutné mít určité vzdělání (Čechová, Krčmová, Minářová, 2008, s. 218–219). Termíny jsou pro odborný styl nutné proto, že cílem odborného sdělení je naprosto přesné vyjádření autora a naopak plné pochopení myšlenky adresátem. S výrazovou přesností, tedy užíváním termínů, souvisí také hutnost vyjadřování (Jelínek, 1955, s. 28). Spolu s termíny se v odborné komunikaci objevují také profesionalismy a slangové výrazy. Mezi termíny, profesionalismy a slangem nejsou přesné hranice, slangové výrazy se mohou stát profesionalismy a profesionalismy naopak přecházet v termíny (Čechová a kol., 2003, s. 185).

Podle Čechové jsou termíny na rozdíl od neoborných lexikálních prostředků omezeny čtyřmi kategoriemi. První je omezení slovnědruhové. Ze slovních druhů údajně v 50 % převažují substantiva a adjektiva, dále u nich bývá potlačena pragmatická složka, nejsou tedy zastoupeny expresivní a emocionální výrazy,

citoslovce a částice. Hlavní je pojmová složka. Třetí omezení je omezení sémantické. Opět lze zopakovat pojmový význam, konotace a asociace jsou nežádoucí, stejně jako významová synonymie⁴, polysémie a aj. Poslední je stylistické omezení, to znamená, že se odborný styl vyznačuje odbornou stylovou vrstvou (Čechová, 1994, s. 37–38).

Dalším rysem slovní zásoby jsou slova přejatá, patrné jsou tedy tendence k internacionalizaci. Vedle toho se také objevuje nominalizace a multiverbizace. Slovní zásoba odborného vyjadřování je poměrně stereotypní (Čechová a kol., 2003, s. 185–187).

3.3.2 Syntax a morfologie

V souvislosti se stavbou vět se často hovoří o složitosti souvětí. Syntaktická stavba odráží složitost myšlenkového procesu pisatele, a proto se mohou objevit věty dlouhé nebo složité, není to však podmínkou. Už byla zmíněna hutnost vyjadřování neboli kondenzace, ta je nejpatrnější zejména v psaném textu. Z hlediska morfologie lze opět připomenout nutnost spisovného vyjadřování, tedy skloňování a časování bez odchylek od normy. Nejčastější je indikativ a prezens (Čechová a kol., 2003, s. 187).

3.4 Psaná podoba odborného funkčního stylu

Doménou odborného stylu byla vždy převážně jeho psaná forma. Dodnes je psaná norma vyvinuta maximálně. V poslední době ale začínají na poli odborné komunikace vystupovat do popředí mluvené útvary (viz kap. 2.2.4)

Psaný odborný text je charakteristický zejména svou celkovou kompozicí. V této souvislosti se vyděluje tzv. vertikální a horizontální členění textu. Cílem

⁴ Rozlišují se ovšem i synonyma stylistická, která jsou v odborném textu žádoucí, jsou to dublety a varianty (Čechová, 1994, s. 37).

horizontálního členění je především jeho přehlednost. Adresát by se měl díky horizontálnímu členění v textu snadno orientovat prostřednictvím segmentace textu. Základní segmentace je rozdělení textu na tři části. Jsou to úvod, druhá část obsahující samotné sdělení textu, běžně známá jako stať, a závěr, který poznatky z předchozí části shrnuje (Světlá, 1994, s. 71–72). Úvod textu je samostatná jednotka. Je to pasáž orientační a informační. Slouží k seznámení s tématem, komentuje název práce, stěžejní je seznámení s cíli a metodami postupu. Úvod by měl mít vyvrcholení v závěru práce. Střední část, tzv. stať, je nejobsáhlejší. Text je členěn na základě sdělovaných informací do kapitol, podkapitol a odstavců. Právě odstavec je základním prvkem horizontálního členění, může mít různou délku, někteří autoři používají dokonce i členění uvnitř odstavců. Závěr je odrazem úvodu (Světlá, 1994, s. 73–75). Bečka navíc ještě rozlišuje závěr a shrnutí. Podle něj je závěr součástí vlastního textu, v němž autor může nastínit další vývoj problému, může obsahovat nové informace, ale ve shrnutí už by se měla poznatky pouze stručně zopakovat (Bečka, 1992, s. 414). Světlá ale podle svých výzkumů potvrzuje, že většina autorů rozlišování na závěr a shrnutí nerespektuje a ve většině případů závěr podává shrnutí informací (Světlá, 1994, s. 74).

Vertikální členění odráží hierarchii sdělovaných informací, text je tak členěn na důležité a méně důležité informace. Samozřejmostí je značení vzájemného vztahu mezi informacemi, tedy poznámkový aparát, vzájemné odkazování uvnitř textu, odkazování na odbornou literaturu. K vertikálnímu členění patří také užívání různých typů písma (tamtéž, s. 72).

Pro jazykovou vrstvu psaných útvarů platí prakticky všechny již výše zmíněné rysy (kap. 2.2.3). V této souvislosti lze ještě zmínit snahu o co největší syntaktickou kondenzaci, která v psaných projevech vede ke kumulaci informací ve větách. V psaném projevu bývají obvykle zastoupeny věty jednoduché. Tvarosloví je přísně spisovné (Chloupek, 1990, s. 185–186).

3.5 Mluvená podoba odborného funkčního stylu

Již v předchozích kapitolách bylo zmíněno, že odborný styl se realizuje zejména ve své psané podobě. Mluvená forma je ovšem stejně důležitá a také má svá specifika. Základní poznatek je, že mluvená forma je stejně jako psaná podoba odborného stylu předem připravená. Ve většině případů proto stejně tvoří základ mluveného projevu psaná předloha. Při konkrétní realizaci, tedy přednesu, už jsou potom patrné odlišnosti mezi psanou a mluvenou formou, ale základ je ve většinou stejný (Chloupek, 1990, s. 186).

Stejně tak je promyšlená i celková kompozice mluveného odborného textu. Horizontální členění je zachováno pro přehlednost i zde, tedy úvod, stať a závěr. Funkce těchto pasáží ale může být trochu odlišná. Úvod v případě mluveného projevu slouží především k navázání kontaktu s posluchačem, závěr potom opět přináší shrnutí a také obsahuje složky kontaktní (Světlá, 1994, s. 78). Na rozdíl od textu psaného se mluvený text vyznačuje právě těmito kontaktními, metatextovými, prostředky. Jsou to výrazy nebo věty, které nemají obsahové sdělení, posunují text dopředu a zajišťují jeho plynulost, např. „dotkli jsme se toho už dříve“, „vrátíme se k tomu později“ nebo „teď přejdeme k dalšímu tématu“ (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 635).

Vertikální členění má v mluveném projevu logicky velmi omezené možnosti, a proto se od něj upouští. Pokud se v textu nacházejí odkazy na literaturu, jsou zjednodušeny. Vysvětlivky, zdůvodnění atd. mají v mluveném projevu odlišnou funkci, většinou se jedná o opravy své vlastní výpovědi nebo snahu o dovysvětlení problému, vidí-li mluvčí u posluchačů nepochopení. Roli hraje také časový limit. Většina mluvených příspěvků je nějak časově ohraničena, pohybujeme-li se ale na poli vědeckém, mluvčí si často připravují své příspěvky delší, než mohou ve vyhrazeném čase stihnout (tím je myšleno, že u studentů středních škol se taková přemíra znalostí neočekává). Také psaný projev může být nějak omezen požadavkem na délku, avšak u mluvených projevu často musí docházet k náhlým

změnám v kompozici textu, např. vynechání či zkrácení nějaké pasáže nebo vynechání příkladů. V těchto případech je nutné improvizovat, to u psaných textů nehrozí. V těchto situacích se také mohou objevovat metatextové prostředky typu „budu přeskakovat“, „vynechám to a to a přestoupím rovnou k části C“ (Světlá, 1994, s. 78–79).

Jazyk u mluvených projevů není tak přísně spisovný, hovorové prostředky se zde vyskytují. Předpokládá se ale, že k tomu nedochází záměrně. Z hlediska syntaxe se často objevují prostředky spontánně mluvených projevů. Ačkoli se to zdá být paradoxní, tak u mluvené formy je souvětí složitější a delší, je-li užitá věta jednoduchá, je naopak kratší, než u psaného textu. S délkou souvětí souvisí i jeho syntaktická nepřehlednost a variabilita. Typické jsou nadbytečné informace jako opakování, vsuvky nebo výplňková slova (Čechová, Krčmová, Minářová, 2008, s. 217–218).

3.6 Analýza učebnic českého jazyka

K analýze učebnic českého jazyka a slohu byly vybrány dvě učebnice pro střední školy. První je sada dvou učebnic *Český jazyk pro SŠ*, která se používá po celé čtyři roky studia. Obsahuje dva díly: *Mluvnice – učebnice českého jazyka pro střední školy*⁵ a *Komunikace a sloh – učebnice českého jazyka pro střední školy*.⁶ Součástí sady je ještě cvičebnice a dvě CD se zvukovými ukázkami. Tato učebnice slouží k výuce na GJKT.

Jako druhá byla zvolena učebnice od významného českého nakladatele učebnic, nakladatelství Didaktis. Vedle nakladatelství o volbě učebnice rozhodovalo také to, že se používá na dalších hradeckých gymnáziích. Sada nese

⁵ Martinec, I., Tušková, J., Zimová, L.: *Český jazyk pro střední školy – Mluvnice*. Fraus, Praha 2009.

⁶ Hoffmannová, J., Ježková J., Vaňková, J.: *Český jazyk pro střední školy – Komunikace a sloh*. Fraus, Praha 2009.

název *Český jazyk a komunikace pro SŠ*, má tři samostatné díly. Odborný styl je zastoupen v posledním díle.⁷ K sadě patří také pracovní sešit.⁸

Analýza není zaměřena na celkovou charakteristiku učebnic (vizuální podoba, ilustrace, jazyk celého textu, čtenářská přívětivost aj.), stěžejní jsou kapitoly pojednávající o odborném stylu. Základ tedy tvoří analýza kapitoly o odborném funkčním stylu v učebnicích, jeho charakteristika, míra informací, možnosti procvičení teoretických informací atd.

Fraus

Odborný styl je logicky zařazen do dílu *Komunikace a sloh*. Celkově učebnice poskytuje obecné informace o stylistice, slohových postupech a jednotlivých funkčních stylech. Celkové poučení o odborném stylu se nachází asi jen na pěti stranách. Učebnice poskytuje základní charakteristiky odborného stylu, největší prostor je ovšem věnován slovní zásobě odborných textů, je zmíněna nutnost užívání odborné terminologie, přesného a jasného vyjadřování, z hlediska syntaxe je to hlavně zmínka o kondenzaci textu. Zevrubnější jsou informace o horizontálním a vertikálním členění textu, ovšem nejsou poskytnuty v rámci odborného stylu, ale nachází se na začátku učebnice v obecném poučení o stylistice. V kapitole *Odborný funkční styl* se na tyto informace nalézá pouze odkaz a je možné, že studenti na to nebudou brát zřetel, pokud je na to učitel důrazně neupozorní. Dále lze v textu nalézt obecné poučení o tom, co je to text populárně naučný a teoreticky vědecký a co znamená učební styl.

Za nedostatek lze považovat malý prostor pro aktivní práci žáků, jednotlivé slohové útvary jsou jen zmíněny ve stručném výčtu a rozhodně nejsou vyčerpávající. Učebnice obsahuje minimum cvičení, nachází se v ní pouze jedno cvičení na uvolněnou a sevřenou (kondenzovanou) větnou stavbu a jedno cvičení

⁷ Adámková, P. et. al.: *Český jazyk a komunikace pro střední školy*. Didaktis, Brno 2010.

⁸ Adámková, P. et. al.: *Český jazyk a komunikace pro střední školy (pracovní sešit)*. Didaktis, Brno 2010.

na odhalení stylistických nedostatků v krátkých výňatcích z diplomových prací. Není kladen důraz na rozdíly mezi mluvenou a psanou odbornou komunikací. Pro učitele učebnice poskytuje málo podnětů k efektivní výuce, a pokud učitel chce zapojit žáky aktivně do výuky, musí hledat cvičení jinde nebo je vymýšlet. Učebnice Český jazyk pro střední školy – Komunikace a sloh tedy poskytuje poměrně přehledné základní teoretické informace, praktických cvičení je ale málo.

Didaktis

Učebnice Didaktis teoretickými informacemi učebnici Fraus převyšuje. I zde se podávají obecné informace o stylu (cíl, funkce, situace aj.), o slohových postupech a jazykových prostředcích. Rozdíl mezi učebnicemi je takový, že Didaktis obsahuje ve výkladové části více příkladů a delších ukázek a zejména podává bližší informace o jednotlivých slohových útvarech (konkrétně jsou to odborný popis, výklad, úvaha, esej a hodnotící slohové útvary – recenze, kritika a posudek). Součástí výkladu jsou reprezentativní ukázky. Větší prostor je věnován učebnímu stylu.

Výhodou učební sady nakladatelství Didaktis je pracovní sešit. Obsahuje texty, s nimiž žáci aktivně pracují. Ke každé textové ukázce jsou přiřazeny otázky, které prověřují jak pochopení formální stavby odborného textu (odkazování, kompozice, slovní zásoba, terminologie, kondenzace aj.), tak funkce (funkce konkrétních ukázek, možný adresát a příjemce, komunikační situace atd.). Navíc autoři k celé sadě zařadili také CD, na němž se nacházejí namluvené ukázky, takže žáci mohou pracovat jak s tištěným textem, tak mluveným slovem.

Shrnutí

Lepší teoretické poučení a možnost prakticky aplikovat vědomosti nabízí Didaktis, protože vede studenty k analýze odborných textů. K tomuto přispívá zejména pracovní sešit, který je součástí všech dílů. Fraus je informačně na nižší úrovni. Podává jen velmi obecné informace o odborném funkčním stylu, bohužel vůbec

nezmiňuje jednotlivé slohové útvary (slohové útvary nejsou pro tuto práci stěžejní, ale pro studenty středních škol jsou tyto informace nutné). V učebnici je pouze stručná charakteristika odborného jazyka, která nestačí k tomu, aby studenti napsali dobrou odbornou práci nebo si připravili odborný projev.

Práce se sekundární literaturou je zpracována v obou učebnicích rozdílně. Pozitivem u nakladatelství Fraus je více konkrétních příkladů a způsobů zápisu bibliografie, naopak nakladatelství Didaktis tuto problematiku vysvětluje pro studenty srozumitelněji. Obě učebnice se soustřeďují primárně na psanou formu komunikace, o mluvené podobě je pojednáno okrajově.

Zásadní ale je, že ani jedna z učebnic se nezabývá dostatečně formální podobou odborné práce ani způsobem, jak prezentovat odborné téma před publikem, přestože je to nezbytnou součástí odborné komunikace a kompetencí a výstupů. Mají-li být absolventi gymnázií schopni používat odborný styl v jeho mluvené i psané variantě, musejí čerpat z jiných odborných zdrojů (např. Eco, 1997). Fraus poskytuje takové informace v kapitole Poznámky, výčty, bibliografické údaje a odkazy (Hoffmannová, Ježková, Vaňková, 2009, s. 129–130). Jedná se pouze o základní informace, problematika není vysvětlena dostatečně. Naopak Didaktis tyto informace řadí do kapitoly Textová lingvistika (Adámková et. al., 2012, s. 70).

Pokud se ovšem po studentech vyžaduje větší erudice, nemohou se učitelé během výuky opírat pouze o učebnice a musejí čerpat také z jiných zdrojů. Důkazem toho, že k mluvenému odbornému projevu nestačí učebnice, je už zmíněný dokument vytvořený učiteli GJKT, který slouží jako návod pro studenty při ústních prezentacích (viz příloha).

4 Analýza komunikátů

4.1 Parametry

Před samotnou analýzou je nutné stanovit hlavní parametry, které se v komunikátech studentů budou sledovat. Dá se v nich předpokládat velké množství standardních i méně standardních jevů, odchylek a zvláštností, a proto se práce zaměří pouze na určité prvky, jejichž volba bude vycházet z předcházejících teoretických pasáží věnujících se odbornému stylu. Zároveň budou korespondovat s výstupy vzdělávání.

Přestože psaná a mluvená podoba odborného funkčního stylu je spolu neodmyslitelně spjata a pravidla jsou pevně dána pro obě varianty, výsledky lze v obou kategoriích očekávat odlišné. Z tohoto důvodu budou kritéria zkoumání od sebe oddělena a každá popsána zvlášť.

4.1.1 Psaný projev

Nejvýraznějším rysem odborných textů je specifické lexikum, syntax a celková kompozice textu (viz kap. 2.2.3), z těchto kategorií se tedy pozornost zaměří na následující kritéria.

1. Pravopis

Žádoucí jsou texty bez pravopisných odchylek od platné normy, pozornost je zaměřena na nejvýraznější pravopisné jevy – psaní i/y, s/z, mě/mně a velká písmena. Dále je k této kategorii přiřazena interpunkce, přestože by mohla být také součástí oddílu Syntax, jelikož interpunkce souvisí s celkovou strukturou výpovědi.

2. Morfologie

U morfologie je posuzována volba pasivních konstrukcí nebo autorského plurálu. Potom jsou to dublety, skloňování aj.

3. Lexikum

První posuzovaným kritériem je spisovnost – pod pojmem spisovnost je očekáván spisovný jazyk bez přítomnosti hovorových, slangových, dialektických a obecně českých výrazů, dále výrazů knižních nebo archaických. Posuzována je také neutrálnost textů, tedy jazykově neutrální texty bez emocionálních a expresivních výrazů. Třetí větší oblastí je používání odborné terminologie, a to zejména používání terminologie z oblasti literatury a jazyka.

4. Syntax

Pozornost se zaměřuje na celkovou stavbu vět, otázkou potom je, zda převažují věty jednoduché nebo souvětí, příp. jaký druh vedlejších vět je nejčastější. Výrazný rys odborných textů je jazyková kondenzace, a proto je ověřována také schopnost studentů kondenzovat českou větu podle požadavků odborného stylu.

5. Stylistika

V oddíle věnovaném stylistice se hodnotí celková úroveň formulací a srozumitelnost textu.

6. Kompozice textu

Pod pojmem kompozice textu se myslí v první řadě horizontální členění (rozdělení práce na úvod, stať a závěr, kapitoly a odstavce). Následuje část věnovaná vertikálnímu členění – poznámkový aparát, poznámky v textu, odkazy na další části vlastního textu a způsob práce se sekundární literaturou, kam se řadí seznam použité literatury, adekvátnost zdrojů, citace a parafráze a náležitosti s tím související.

4.1.2 Mluvený projev

U mluvených komunikátů se některá kritéria tolik hodnotit nedají, naopak jiná přibudou, mnohé parametry zůstanou stejné (viz např. lexikum). Pro kategorie, které nejsou blíž okomentovány, platí stejné zásady jako u psaného projevu.

1. Ortoepie a ortofonie

U mluveného projevu se v první řadě posuzuje ortoepie a ortofonie. Významnou roli zde zastupuje intonace, dále jsou to hezitační zvuky a následně dodržování ortoepických zásad. Sledují se chyby ve výslovnosti, jelikož se ale nejedná o fonetickou analýzu, je posuzována zejména špatná výslovnost slov cizího původu.

2. Lexikum

Lexikum je hodnoceno podle stejných zásad vytyčených v parametrech psaného projevu. Navíc je součástí lexikální analýzy část věnovaná vycpávkovým slovům.

3. Morfologie

U morfologie se pozornost zaměřuje zejména na skloňování jmen vlastních, cizích aj. a na přítomnost dublet.

4. Syntax

Syntax je posuzována stejně jak u psaných projevů, tedy stavba vět a celková úroveň projevu, kam se řadí také plynulost projevu a přehlednost textů.

5. Kompozice textu

Prostor je věnován horizontálnímu členění (úvod, stať a závěr), naopak vertikální členění je vypuštěno. Dále je to opět práce s odbornou literaturou a je přidána kategorie času – dodržování stanoveného časového limitu.

4.1.3 Komentář k transkriptům a odborným textům

Ve dvou třídách 3. ročníku GJKT byly v průběhu několika měsíců pořizovány audio záznamy z hodin českého jazyka a literatury. Součástí práce je potom třicet transkriptů audio nahrávek. Dál bylo žákům zadáno vypracování odborné práce, ze kterých bylo také vybráno třicet ukázek.

Transkripty

K analýze byly vybrány komunikáty studentů 3. ročníku, jelikož se u nich již předpokládají zkušenosti s odborným stylem, konkrétně s prezentováním

odborného tématu a zkušenosti s vypracováním odborné práce na zadané téma. Ústní prezentace probíhaly v hodinách literatury, tématem vystoupení bylo krátké uvedení probíraného českého nebo zahraničního autora, v několika případech se jednalo o charakteristiku uměleckého směru. Záznamy pocházejí ze dvou odlišných tříd, tyto třídy byly po dobu 1. a 2. ročníku vyučovány každá jiným učitelem, a to má také přímý vliv na úroveň a způsob práce studentů. Přesto jsou ale studenti vázáni neoficiálním školním dokumentem, který požadavky na ústní prezentaci sjednocuje (viz příloha na CD).

Požadavky pro ústní prezentaci školního roku 2014/2015 byly následující. Studenti měli v deseti minutách představit českého nebo zahraničního autora. Životopisné údaje měly být podávány v přiměřené míře, těžištěm prezentace byla celková charakteristika autorovy tvorby, dále měli studenti zmínit významná díla a případně pracovat s ukázkou.

Tyto prezentace byly zaznamenávány na diktafon a potom přepsány podle pravidel uvedených v publikaci *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*.⁹ Tyto přepisy se nacházejí v příloze k práci na CD. Bližší nezbytná pravidla pro transkripci textu jsou potom popsána v manuálu pro zhotovitele transkriptů pro korpus mluvené češtiny DIALOG.¹⁰ Tato transkripce má tři hlavní zásady. Transkripce by měla být přehledná a čitelná a její pravidla by měla být jednoduchá pro osvojení. Druhou zásadou je snaha o zaznamenání výslovnostních odchylek, transkripce totiž probíhá na základě pravopisných pravidel, cílem tedy není podat složitou fonetickou transkripci. Tato zásada zní, co je vysloveno ortofonicky, je zapsáno ortograficky, zaznamenávají se tedy pouze odchylky od standardní

⁹ Čmejrková, S., Hoffmannová, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Academia, Praha 2011.

¹⁰ Kaderka, P. – Svobodová, Z.: Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. *Jazykovědné aktuality*, 43 (3–4), 2006, s. 18–51.

výslovnosti. Třetí zásadou je, že tento systém nevyužívá základních interpunkčních znamének pro členění textu podle pravopisných pravidel, ale slouží pro zaznamenání melodie mluveného projevu, tedy stoupání a klesání hlasu. Interpunkční znaménka se pro běžný záznam segmentace věty nepoužívají. Také na základě zásady o melodii hlasu v projevu byl do analýzy mluveného projevu zařazen bod Ortoepie a ortofonie.

Odborná práce

Studentům byl dále zadán úkol vypracovat odbornou práci na stejné téma, které měli vypracovat pro ústní prezentaci. Je zde tedy možnost porovnat stejný obsah prezentovaný jiným jazykovým kódem. Vzhledem k tomu, že studenti tyto práce píšou intenzivně již od prvního ročníku a před zadáním této práce byl odborný styl probrán v rámci hodin slohu, nebyly specifikovány přesné náležitosti odborné práce, jelikož cílem práce je také ověření si pochopení probíraného učiva a schopnosti zlepšovat své dovednosti psaní odborného textu od prvního ročníku. Zadání znělo, že má práce být o rozsahu 3–4 normostrany, má dodržovat vertikální a horizontální členění textu podle toho, jak bylo toto učivo probíráno ve škole. Obsah se tedy shodoval s tématem ústního vystoupení, z tohoto hlediska to tedy bylo pro studenty jednodušší, ale i zde byly požadavky mírně konkretizovány. Studenti měli vypracovat odbornou práci na charakteristiku tvorby autora nebo na charakteristiku uměleckého směru. Práce nesměla obsahovat životopisné údaje o autorovi a nesměla obsahovat popisy děje jednotlivých děl. Studenti měli provést obecnou charakteristiku tvorby autora. Např. určit témata, motivy a náměty děl, popsat literární směry (např. generace buřičů), ke kterým se autoři řadili a jak se tyto skutečnosti v jejich dílech odrážely, určit převažující literární druhy a žánry aj.

Texty studentů nebyly nijak upravovány a také jsou součástí přílohy práce na CD v jejich autentické podobě tak, jak je studenti odevzdali. V této elektronické podobě tedy neobsahují opravy nebo poznámky vyučujícího.

4.2 Hypotézy

V předcházející kapitole byly vymezeny oblasti a jevy, které budou podrobeny hlubší analýze. Na základě teoretických východisek lze vyslovit před analýzou materiálu následující hypotézy.

Odchytky od pravopisné normy by se v komunikátech neměly vyskytovat vůbec. Zejména proto, že se jedná o práce připravované doma s možností důkladné přípravy a kontroly.

U psaných textů se v oblasti lexika očekává spisovný a neutrální jazyk. Podle kritérií vytyčených v předchozí kapitole se pozornost při analýze textů zaměřuje také na další lexikální vrstvy. Hovorové prostředky se v textech pravděpodobně vyskytovat budou, stejně tak frazeologismy, možná výrazy slangové. Vzhledem k psané podobě komunikátů se ovšem frekvence takových prostředků neočekává příliš vysoká. Studenti mají dostatečný čas na přípravu svého textu a závěrečnou korekturu. Argot a vulgarismy lze předem vyloučit, argot slouží ke kódování komunikace tak, aby jazyku rozuměly pouze patřičné osoby, používají je nižší společenské vrstvy. Tyto prostředky se izolovaně dostávají i do běžné mluvy občanů (např. prachy, čokl, fízl nebo bengal), v odborných školních pracích je ale jejich přítomnost vyloučena. Stejně tak lze předem vyloučit výskyt vulgarismů. Neutrálnost textu může být narušena možnou expresivitou výrazů nebo přehnanou emocionalitou. Naopak je žádoucí přítomnost termínů. Pravděpodobně ovšem jejich výskyt nebude vysoký, termíny budou pocházet z oblasti literární teorie a budou se vztahovat k tématu konkrétních prací.

V oblasti morfologie se bude sledovat zejména to, jakým způsobem jsou studenti schopni využívat tzv. autorský plurál a pasivní konstrukce. Během hodin českého jazyka se studenti s těmito pojmy (v rámci psaní odborných textů) setkali poprvé. Na základě tohoto faktu se u prací studentů očekávají nesrovnalosti, v úvahu totiž připadá nežádoucí kombinace obou způsobů nebo nepříliš vhodné

používání první osoby. Vzhledem k domácí přípravě by se v textech nemělo vyskytovat ani špatné skloňování.

Syntax bude jednoduchá. Studenti budou upřednostňovat věty jednoduché, případně jednodušší souvětí. Pokud se v textu budou objevovat příliš složitá souvětí, je zde pravděpodobnost, že bude porozumění textu znesnadněno. Jen někteří studenti se budou pokoušet o kondenzovanou větnou stavbu.

K analýze byla přiřazena také kategorie stylistika. Texty studentů se mohou vyznačovat velkým množstvím stylistických neobratností, budou uvedeny konkrétní příklady.

Celková kompozice textu bude asi nejvýraznějším prvkem odborných prací. Z hlediska horizontálního členění se dá očekávat úvod, samotná stať a závěr textu. Někteří studenti připojí k textu úvodní stranu a obsah, výjimečně bude práce obsahovat prohlášení o autorství. Za automatické se považuje členění textu do kapitol a zejména odstavců. Vertikální členění bude zastoupeno odkazy na literaturu. Zde je otázka, jakou normu si studenti k tomuto účelu zvolí. Obecný předpoklad je, že jim celkový záznam použitých zdrojů může činit z celé práce největší problémy. U některých prací se nebudou tyto odkazy vyskytovat vůbec, jinde studenti nebudou respektovat normu ISO, možná je také přítomnost kombinace několika způsobů zápisu, která je nepřijatelná. Závěrečný seznam literatury se ovšem očekává u všech studentů. Text pravděpodobně nebude tolik strukturovaný v rámci vertikálního členění, poznámky v závorkách, poznámky pod čarou atd. se budou objevovat jen v omezené míře. I zde bohužel velmi záleží na způsobu, jakým byli studenti v této oblasti vzdělávání předchozími učiteli českého jazyka. Problém také působí to, že další učitelé jiných předmětů mají na práce své požadavky, které nejsou dostatečně sjednoceny v rámci celé školy.

V transkriptech audio nahrávek bude mnohem více odchylek od spisovného jazyka. Předpokládá se větší míra hovorovosti, možná více slangových výrazů. Vzhledem k tomu, že studenti pocházejí z Hradce Králové a okolí, budou

frekventované typické znaky obecné češtiny – zejména střídnice *ej* za *ý* (Nsg. pěkněj dům nebo pěkný město, Gsg. pěknýho bratra atd.) a protetické *v* (vodpovědět, vokno). Stejně jako u psané varianty se ani zde neočekávají výrazně knižní nebo dokonce archaická slova. Možná je přítomnost knižních výrazů ve snaze studentů o maximální míru spisovnosti. Terminologie ani u mluvené podoby nebude příliš frekventovaná. Naopak ve vysoké míře budou zastoupena tzv. vycpávková slova (vlastně, takže, no, a tak aj.).

V morfologii bude kritická zejména oblast skloňování. Problémy budou jistě tvořit cizí výrazy, cizí vlastní jména (Guillaume Apollinaire, Filippo Tommaso Marinetti) a méně obvyklá česká vlastní jména (Fráňa Šrámek). Časování bude pravděpodobně bez potíží.

Souvětí mohou být u mluveného projevu složitější. Jelikož jsou studenti nuceni přizpůsobit se aktuální situaci a někdy také improvizovat, syntax výpovědi nemusí být dostatečně propracována. Proto se budou sledovat nedostatky větné stavby (anakolut, zeugma, kontaminace, atrakce), apoziopseze nebo opravy již řečeného. Samozřejmostí jsou přeřeky, hezitační zvuky (hm, eh, ehm), zadrhávání a celková snížená plynulost projevu. Tyto jevy samozřejmě záleží na míře připravenosti projevu. Všechny tyto syntaktické nedostatky potom mají vliv na celkovou přehlednost a srozumitelnost projevu.

Horizontální členění, tedy úvod, stať a závěr, bude dodrženo téměř ve všech případech. Také pravděpodobně nebude chybět seznam použité literatury, který studenti umístí na závěr své prezentace. Otázka správnosti zápisu je zde na místě stejně jako u odborné práce, to ovšem v této podobě nelze posoudit. Problém může tvořit dodržování časového limitu. Zadaný čas 10 min se může u mnoha studentů jevit jako problematický, jelikož se zde vychází z předchozí zkušenosti, že studenti přistupují k těmto ústním vystoupením spíš laxe a informace jsou často základní bez snahy o bližší ponoření se do tématu. Skutečný čas vystoupení se proto odhaduje mezi pěti až deseti minutami.

K mluveným projevům je zařazena kategorie Ortoepie a ortofonie. Pozornost je zaměřena na intonaci projevu. Ortoepicky správná je u oznamovacích vět klesavá intonace, tedy kadence. Zde ovšem může docházet k odchýlkám a na konci výpovědi nebo výpovědního úseku se může objevit antikadence nebo polokadence. Vysoce frekventované budou také hezitační zvuky.

Hypotézy jsou založeny na obecných předpokladech a zkušenostech s psanou a mluvenou formou komunikace studentů. Následující kapitola poskytuje analýzu komunikátů z hlediska výše vytyčených oblastí, která potvrdí nebo vyvrátí popsané hypotézy. Na tomto místě je třeba připomenout, že studenti, přestože je u nich komunikační kompetence intenzivně rozvíjena ve více vzdělávacích oblastech, nemají natolik bohaté zkušenosti s odbornými texty, aby se daly očekávat profesionální výkony. Roli sehrává mnoho faktorů od vrozených komunikačních dovedností, jazykových zkušeností až po předchozí vzdělávání, odlišné působení učitelů, rodinné zázemí aj.

4.3 Analýza

4.3.1 Psané projevy

Při popisu jevů je postupováno přesně podle vytyčených bodů z kap. 3.1.1 a 3.1.2. Příklady z textů nejsou nijak upravovány, takže obsahují gramatické nebo stylistické nedostatky. V některých případech jsou pasáže zkráceny¹¹, aby příklady nezabíraly v práci zbytečně moc místa.

Pravopis

U odborných projevů se očekává precizní pravopis. Pravopisné chyby se v textech nacházejí, avšak vyskytují se jen v omezeném množství a jejich četnost

¹¹ Zkrácené texty se označují značkou (...). Značka je umístěna na začátku nebo na konci citované pasáže podle toho, která část textu je vypuštěna.

v jednotlivých pracích se odvíjí od individuálních znalostí studentů. Nejčastější nedostatky se vyskytují v interpunkci a psaní tvrdého a měkkého *i*. Další pravopisné odchylky (s/z, mě/mně aj.) jsou minimální nebo žádné.

Nejproblematictější oblastí pravopisu jsou čárky v souvětích¹². Nejčastěji se objevují zcela základní chyby, studenti neoddělují větu vedlejší od věty hlavní nebo dvě věty hlavní navzájem (*V druhé části se pokusíme nastínit jak se futurismus projevoval v umění (...), Dále propagovali lásku a sexualitu avšak kritizovali manželství., Gellner patřil do generace buřičů která se výrazně odlišovala od předchozích uměleckých směrů., (...) doba, která ho ovlivnila a směr kterým se ubíral., Jak jsem již v úvodu napsala tato práce je zaměřena na Jaroslava Seiferta (...), Zaniká ještě dříve než stačí vypuknout 2. světová válka.). V několika případech se však objevuje nevhodně umístěna interpunkce, aniž by plnila v souvětí jakýkoliv účel, např. oddělení větného členu čárkou: *Dalšími kritiky byl například Karel Sabina (1813-1877), který hájil svého přítele Máchu, proti ostatním., Jeho meziválečná tvorba, mu přinesla pracovní úspěchy., Největší odpor v jeho očích, totiž tvořila pohodlnost měšťáků., V poslední části poskytneme přehled nejvýznamnějších autorů a děl futurismu, z našeho pohledu.**

Občas se objevují problémy s dalšími členicemi znaménky¹³, jsou to hlavně pomlčky a spojovníky: *Karel Toman patří do literatury v letech 1900-1914., Karel Sabina (1813-1877), (...) vycházel v letech 1894-1949.* V těchto příkladech jde o základní typografický nedostatek, nerozlišování spojovníku a pomlčky. Pro označení rozsahu se používá pomlčka, která je delší než spojovník. Ve významu od–do se píše pomlčka bez mezer. Studenti tedy využívají v neadekvátního grafického znaménka, spojovníku.

Výrazněji jsou potom přítomny chyby v psaní *i/y*, nejčastěji ve shodě podmětu s přísudkem (*Objevovali se anarchistické buřičské myšlenky. Ty Šrámka doslova pohltili.,*

¹² Interpunkce je řazena k pravopisu a ne syntaxi, jelikož v syntaxi bude posuzována hlavně celková stavba vět a jejich srozumitelnost.

¹³ Spíše než o oblast pravopisu se jedná o typografii.

Tito zakladatelé byly stejně jako Nezval levicového cítění., Básně měli formu písni., Okolo něj nebyly jen jednotlivci.). Další pravopisné chyby se nacházejí v psaní *y/i* v koncovce slova nebo v základu slova: *Sbírka ovlivněná onemocněním Nezvalovi matky., Futurismus ovlivnil většinu novodobých uměleckých směrů, Vyzvyhovali hlavně revoluci.* V těchto případech se jedná o nezvládnutí základní pravopisné normy, kterou se žáci učí už na základní škole. V pracích se objevuje ještě jeden častý problém, a to ve shodě podmětu s přísudkem v množném čísle středního rodu. V takových případech vyžaduje přísudek koncovku *-a* (*Díla, které by jsme mohli řadit ještě mezi poetismus., Díla někdy vyvolávaly nesouhlas.*).

Další kategorie, psaní *s/z*, *mě/mně*, problémy nečiní. Stejně tak je tomu i v případě velkých písmen, přestože je tato problematika složitá. Příčina je pravděpodobně taková, že se velká písmena v pracích objevují převážně u vlastních jmen, jejichž pravopis žádné problémy studentům nedělá.

Poměrně běžnou součástí jsou překlepy nebo nepozornosti, přestože by se díky důkladné korektuře v textu objevovat neměly (*Apollinair* místo *Apollinaire* či *komusismu* místo *komunismu*).

Přes zmíněné jevy se odchylky od pravopisné normy nevyskytují příliš často a srozumitelnost textů případnými chybami není narušena. Většina prací obsahuje nedostatky jen v omezené míře, některé jsou zcela v normě.

Lexikum

Lexikum odborného stylu musí být spisovné a neutrální a vyznačuje se především užíváním odborné terminologie. Z hlediska snahy o maximální spisovnost se mohou objevovat výrazy knižní nebo archaismy. Naopak nežádoucí jsou jakékoliv projevy substandardních jazykových prvků, jsou jimi vulgarismy, slang, argot, dialekt a interdialekt (obecná čeština).

Dominantní ve všech textech je podle předpokladu spisovný a neutrální jazyk. V textech se neobjevují téměř žádné rysy nespisovného lexika, nevyskytují se

žádná slova slangová, argotická, knižní ani archaická, ba dokonce ani hovorová. Samozřejmostí je, že nejsou přítomny ani vulgarismy. Ze standardního lexika se vymyká použití frazeologismu „mít to v hlavě spořádané“, př. *Petr Bezruč byl člověk, který to měl v hlavě spořádané. Věděl, co chce.*

Odborná terminologie je nejvýraznější rys lexika odborného stylu. Studenti se snaží terminologii používat, celkový projev ovšem není na odpovídající odborné úrovni. Z termínů studenti využívají základní termíny související s tématy svých prací (převažovala literární témata zaměřená na autory české moderny, generace buřičů, českou a světovou avantgardu). Ačkoliv jsou termíny samostatné lexikální jednotky, jsou zde pro lepší představu uvedeny konkrétní příklady v celém kontextu: *Metoda čistého psychického automatismu nekontrolovatelný proud myšlenek bez zřetele na estetiku, pravidla či morální zásady., Co největší rozvolnění formy (žádná interpunkce, volný verš)., *Vynalezl nespočet výtvarných technik (př.: frotáž, oscilace gratáž)., *Do české tvorby přišel s jevem, který označujeme jako sugestivní hudebnost verše., *Většinou se jedná o apelativní verše (apel=výzva, něco chce změnit)., *Patří ke generaci anarchistických buřičů a byl ovlivněn impresionismem., *Využíval především politickou satiru., *Autoři se bouřili proti vládě, odmítali jakékoliv podřizování se a hlavně vyjadřovali odpor k válce (myšlenky antimilitarismu). V dílech se objevovaly také myšlenky vitalismu, ale i motiv revolty. Evidentní je snaha o zařazení termínů do textu, ve většině případů se ale jedná o běžné termíny, které s tématy prací neodmyslitelně souvisejí, a proto by jejich absence svědčila spíše o nedostatečném zvládnutí tématu (např. Fráňa Šrámek a antimilitarismus, Karel Hlaváček a hudebnost verše). Termíny pocházejí pochopitelně převážně z oblasti literární teorie, nejčastěji studenti používají termíny, se kterými se v hodinách literatury setkávají běžně (motiv a téma, impresionismus, dekadence, symbolismus, avantgarda aj.) Vedle toho ale mohli zapojit i své znalosti i z jiných oblastí, například lingvistickou terminologii při popisu autorova stylu nebo jazyka.*******

Morfologie

Z hlediska vyjadřování se doporučuje v odborném textu používat 1. os. sg., pasivní konstrukce nebo autorský plurál. 1. os. se ale nejvíce používá v úvodních a závěrečných pasážích práce, v nichž autor vyjadřuje své myšlenky, záměry a motivaci (Čmejková, Daneš, Světlá, 1999, s. 47). Tomuto odpovídají zjištění v pracích studentů, pasáže v 1. os. sg. se objevují zejména v úvodu nebo závěru práce: *Chci také zjistit, jaké bylo jeho období tvorby, kdo ho třeba v myšlenkách předcházel(...), V jedné z kapitol se budu určitě věnovat rysům jeho děl(...), Zmíním se také o jeho životu, ve kterém se odrážely jeho názory. V této práci se budu zabývat Jiřím Karlem Wolkerem. Zejména budu charakterizovat jeho tvorbu. Dále budu charakterizovat směr, ve kterém Jiří Wolker působil.* Ve zbytku práce studenti používají většinou minulý a přítomný čas a aktivum: *Na rozdíl od jiných avantgardních uměleckých směrů se kubismus v literatuře moc neprojevoval., Civilismus je směr, který oslavuje technické vymoženosti moderního světa a života, všední věci.* Z mnoha prací je patrné, že se někteří studenti naopak snaží uplatňovat i autorský plurál, přestože to od nich v předchozím studiu nebylo vyžadováno: *V tomto písemném referátu se budeme věnovat publicistovi, básníkovi a překladateli S. K. Neumannovi., V této práci se budeme zabývat avantgardním uměleckým směrem počátku dvacátého století – kubismem. Dozvíme se, jak se kubismus projevoval (...).* Přes uvedené příklady studenti volí autorský plurál minimálně. Za příčinu lze považovat fakt, že se studenti s tímto pojmem seznámili až ve třetím ročníku, přestože práce na odborné téma psali od nástupu na gymnázium a během těchto let měli prostor k vybudování vlastního stylu psaní odborných textů.

Nutné však je, aby si studenti zvolili jeden ze tří zmiňovaných způsobů a ten dodržovali. Často se totiž objevují nevhodné kombinace pasiva a 1. os. sg.: *Tato práce se zaměřuje na českého básníka, představitele avantgardy, Jaroslava Seiferta a jeho tvorbu. Vybrala jsem si ho, jelikož patří do probíraného učiva, musím na něj následně zpracovat prezentaci a četla jsem jeho básnickou sbírku Maminka.*

Projevem snahy o hyperkorektnost je pomocné sloveso *být* v podmiňovacím způsobu (*Díla, které by jsme mohli řadit ještě mezi poetismus.*). Morfologické odchylky ve skloňování nebo časování nejsou přítomné.

Syntax

V syntaxi jsou posuzovány dvě hlavní oblasti, jsou to celková stavba věty a jazyková kondenzace.

V teoretickém úvodu je uvedeno, že se odborný styl vyznačuje poměrně složitými souvětími, která svou stavbou odrážejí myšlenkové procesy pisatele. Nesmí být ale narušena srozumitelnost. Podle odborné literatury v písemném projevu převažují věty jednoduché (viz kap. 2.2.4). Práce studentů tuto skutečnost potvrzují, v komunikátech se nejvíce vyskytují věty jednoduché, např. *Tento typ básní však má svou tradici již od dob antického Říma. Guillaume Apollinaire tedy není vynálezcem kaligramu. Pojal ho však nově, neotřele a kreativně., Častým námětem byla moderní technika nebo velkoměsto., V malířství lze kubismus rozdělit na tři různá období., Otokar Březina (vl. jm. Václav Jevavý, 1868-1929) se řadí mezi typické představitele symbolismu., Slezské písně mají za úkol upozornit na zoufalou situaci ve Slezsku. Tématika je tedy národní a sociální útlak. Jedná se o ojedinělou poezii. Stojí na straně utlačovaných a chudých.* aj. Motivace studentů k používání vět jednoduchých je zřejmá. Aby byli studenti schopní vytvořit delší smysluplné souvětí, musejí dobře ovládat pravidla interpunkce. V mnoha případech se proto raději složitým souvětím vyhnou, protože zbytečně dlouhá souvětí se špatně umístěnými čárkami mohou velmi ztížit srozumitelnost textu. Druhou možností je, že autoři textů nejsou jazykově natolik vyspělí a zkušení, aby vytvářeli složitější souvětí, a proto raději volí jednodušší formulace. Studentské práce se ale nezakládají pouze na větách jednoduchých. Souvětí se také vyskytují, nejsou ale zbytečně složitá, a proto jsou také srozumitelná. Preferují souvětí podřadná o jedné větě hlavní a jedné, maximálně dvou větách vedlejších. Nejvíce se objevují vedlejší věty přívlastkové. I přesto se i v tak základní stavbě věty objevují interpunkční nedostatky (viz výše pravopis).

Příklady souvětí podřadného jsou následující: *Civilismus je směr, který oslavuje technické vymoženosti moderního světa a života, všední věci., Měl protiměšťácký postoj, který ho přivedl k dekadenci., Díla byla velice ovlivněna událostmi v jeho životě stejně tak jako směry, kterými se ubíral., Když přišla léta bouření neboli léta zvaná pokrokové hnutí, našel se Šalda jako kritik.* Vysoce frekventovaná jsou také souvětí souřadná: *Avšak v Šaldovi nikdy názor nepolevil, jeho stálý odpor k měšťáctví přetrvával, naopak ještě stoupal., Během tohoto období se tedy zabýval hlavně sociální tematikou, snažil se vcítit do utlačovaných občanů a skrz svá díla jim chtěl dát alespoň nějakou naději., Když nastala první světová válka, byl díky svým názorům a postojům podezírán z velezrady, a proto také vězněn ve Vídni.*

V pracích se nacházejí ale také složitější souvětí, která jsou srozumitelná, interpunkčně většinou zvládnutá a stylisticky přijatelná, např. *Jeho těžiště tkví v poezii, avšak jeho postuláty byly aplikovány i v próze, dramatu a ve výtvarném umění, přičemž ovlivnily - samozřejmě spolu s poetistickými díly - i pozdější literární tvorbu., Poetistická básnická tvorba navazuje na starší českou poezii imaginativní ražby (například na poezii K. H. Máchy, Otokara Březiny nebo Karla Hlaváčka), více však těží z cizí moderní poezie, jejíž rodokmen nastínil ve svém Manifestu poetismu Karel Teige: jde o tvorbu E. A. Poea, Charlese Baudelaira, Paula Verlaina, Stéphana Mallarmého, Walta Whitmana, Guillaumea Apollinaire, F. T. Marinettiho a řady dalších básníků; ostatně poetisté leccos z této poezie přeložili, případně o ní psali.* Každý student má jinou slovní zásobu a jazykové dovednosti, proto se práce od sebe někdy výrazně liší.

V rámci studia odborného stylu byli studenti poučeni o možnostech kondenzace. Přímo k tomu je také nabádá učebnice Fraus, kterou využívají. Přesto se pokusy o kondenzaci, sevření větné stavby, vyskytují spíš výjimečně. *Výraznými projevy těchto tvůrců byly obrazové básně demonstrující jejich vizuální chápání poezie., Dadaismus se projevoval rozbitím veškerých ustálených zvyků, pravidel a konvencí., Byla to doba rozkládání předmětu na spoustu základních geometrických tvarů a jejich opětovné složení. Hlavním znakem jeho tvorby je vytváření nových slov bez významu, jen pro krásu*

jejich zvuku. Vybrané pasáže ukazují snahu studentů o nahrazení vět vedlejších dějovými substantivy nebo adjektivy. Jejich frekvence je však velmi nízká.

V pracích studentů lze nalézt také typické příklady tzv. nedostatků stavby výpovědi, anakolut, zeugma, kontaminaci, atrakci, např. *Zkoumali jsme především významnými představiteli malířství z celého světa a charakteristikou jejich děl, o které bych se ráda zmínila i zde.* (kontaminace vazby, studentka pravděpodobně měla na mysli sloveso zabývat se něčím nikoli zkoumat něco – zabývat se představiteli a charakteristikou jejich děl). *Sova se v tomto období snaží vcítit a pochopit básníkův úděl v sociální společnosti a realitě.* (zeugma, vcítit se do něčeho a pochopit něco).

Stylistika

Zvládnutí syntaxe je důležité k vytváření stylisticky správných vět a souvětí. Často se objevují nesrozumitelné nebo těžce srozumitelné formulace. Čtenářův komfort může být narušen nevhodně umístěnými čárkami, nelogičností argumentace, neadekvátním výběrem spojovacích výrazů nebo celkově špatnou volbou lexika. Špatná volba lexika, která zhoršuje porozumění textu nebo celkové nevhodné použití konkrétního výrazu v kontextu celé výpovědi: *Byl komunisty uznávaný a jeho tvorba byla pozdvihována.*, *Jeho cílem bylo také zpřístupnit formu dělníkům.*, *Karel Toman patří svým směrem do konce devatenáctého století ke generaci spojující se s anarchismem.*, *Třetí sbírkou je Mstivá kantiléna, která se zaměřuje proti bezpráví.* *Sbírka je psána z pohledu člověka, který se ocitá na okraji hladu a celkem je zde obsaženo 12 básní.* *Z tohoto období lze nalézt dílo Krysař, které je také považováno za jeho vrcholné.* Motivace chyb je stylistická, studenti se snaží využívat vyšších stylistických prostředků (např. tvorba byla pozdvihována, ocitá se na okraji hladu), text ozvláštnit, dochází tak ovšem k lexikálním záměnám. I přes nepřesně zvolené výrazy lze myšlence autora samozřejmě porozumět, přesto by se takové případy v odborných textech vyskytovat neměly, svědčí opět o nedbalé korektuře textu a o nerespektování sdělné funkce odborného textu.

Nevhodně umístěné čárky: *Chvilku jsem si myslel, že ten, ale během pár dalších přečtených řádků, jsem byl opět přesvědčen, že onen.* Zde je celkově projev příliš subjektivní, malá srozumitelnost je ještě posílena špatně vloženou čárkou.

Neadekvátní výběr spojovacích, navazovacích, výrazů lze vidět zde: *Jako jediný z tehdejších básníků, jako byl Jaroslav Seifert nebo později Vítězslav Nezval, jediný Jiří Wolker se dočkal ihned velké čtenářské odezvy., Od roku 1901 žil v Paříži, kde se podílel tvorbou, která vycházela v časopisech., Další tvorbou Antonína Sovy je doba, kdy objevil českou krajinu.*

Nelogická argumentace: *V poslední řadě práce obsahuje znaky tvorby, a jakými druhy literatury psal.* Tento příklad by mohl být zařazen i k nevhodným spojovacím výrazům, neboť výpovědi na sebe příliš nenavazují, tím pádem i argumentace není logická. *Obsahuje pouze dvě témata a to inspiraci k jeho umění a směr, ve kterém se vyskytoval.* Autor se nemůže vyskytovat ve směru, souvětí by bylo potřeba celé přeformulovat. Navíc tématem nemůže být umělecký nebo literární směr, který byl dominantní v době autorovy tvorby, mohl jím být ovlivněn.

Na stylistickou úroveň odborného textu má také vliv míra subjektivity a emocionalita vyjadřování autora: *Opravdu by mě zajímalo, jestli se dočkám dne, kdy za mnou přijde můj syn či dcera, že chce vyzkoušet z literatury, a já zjistím, že pod Petrem Bezručem si já představím Vladimíra Vaška a syn či dcera Ondřeje Boleslava Petra. Jsem toho názoru, že není důležitý podpis u básně, ale její obsah.* Příklad lze interpretovat také jako o pokus o vyslovení svého názoru nebo vyjádření vlastní myšlenky (právě komentovaná formulace pochází ze závěru práce), bohužel je ale hodnocení až příliš emocionální, subjektivní a v odborné práci nenáležitě.

Kompozice textu

Z hlediska formy je pro odborný styl typické horizontální a vertikální členění a schopnost práce se sekundární literaturou. Tyto tři již dříve vymezené oblasti budou podrobeny podrobnější analýze.

Horizontální členění je v odborných pracích velmi výrazné. Dává textu celkovou podobu. V oblasti tohoto členění je pozornost zaměřena zejména na dodržování základní podoby odborného textu, a to úvod, stať a závěr. Analyzováno je to, zda studenti dodržují toto základní dělení, jakým způsobem jsou schopni zpracovat vyhovující úvod a závěr. Součástí analýzy je také to, jestli se v pracích objevují i další části jako úvodní strana, prohlášení, obsah a seznam použité literatury. Dále je to členění textu na kapitoly, podkapitoly a odstavce.

Podle zadání učitele by všechny práce měly obsahovat úvod, stať, závěr a seznam použité literatury. Další náležitosti byly ponechány na uvážení studentů. Ani tyto základní požadavky ovšem nejsou splněny ve všech případech. Většina prací je na tyto tři základní části, úvod, hlavní text a závěr, opravdu rozdělena. A právě míra naplnění požadavků na tyto části bude na tomto místě posouzena. Součástí několika prací není úvod ani závěr. V těchto případech autoři začínají bez jakéhokoliv uvedení do tématu rovnou základními informacemi o autorovi nebo směru: *Tomáš Garrigue Masaryk byl významnou osobností druhé poloviny 19. a prvních desetiletí dvacátého století. (...), František Gellner (1881 – 1914) byl typickým představitelem literárního uskupení, takzvaných Buřičů. (...) Tomáš Garrigue Masaryk byl významnou osobností druhé poloviny 19. a prvních desetiletí dvacátého století. (...).* Nedozvíme se tedy, jaké jsou cíle předkládané práce, jaká je motivace autora k výběru tohoto tématu, ani jak je práce rozdělena a jak autor při tvorbě postupoval. Čtenář tedy neví, co od předkládaného textu očekávat. Zajímavostí je, že naopak většina těchto prací bez úvodu obsahuje závěr. Dokonce jsou označeny i nadpisem a je z nich vytvořena samostatná kapitola, např. *Závěrečné shrnutí, Závěr*. V jiných ovšem chybí kapitola obsahující závěr, ale dokonce nejsou práce ani nijak zakončeny. Podávají nové informace od začátku až po konec práce bez nějakého bližšího strukturování na kapitoly nebo podkapitoly.

Úvod u většiny studentů splňuje základní požadavky kladené na tento útvar. Obsahují standardní informace, tedy co v práci najdeme a jak je práce rozdělena.

Úvody bývají poměrně krátké, obvykle obsahují několik vět, např. *V této práci se budeme zabývat jedním z autorů generace anarchistických buřičů, kterým je František Gellner. Rozebereme jeho tvorbu, díla a směr, ve kterém tvořil. Odkryjeme, co ovlivnilo jeho tvorbu a jaké skutečnosti se v ní promítly.*, *Práce obsahuje dvě části. První část je věnována samotnému Karlu Tomanovi, a to hlavně charakteristice jeho tvorby. Zde se lehce objeví směr, ve kterém autor psal, dále témata, kterým se nejvíce věnoval, zmíněny jsou zde také jeho díla. Z ukázek je patrné, že se jedná o obvyklé formulace, v těchto případech ještě se stylistickými nedostatky. Bohužel práce neobsahují žádné vyšší cíle, které by celkově pozvedly úroveň práce. Například pokus o srovnání, interpretaci jevu, vysvětlení příčin, uvedení do širšího kontextu aj. Studenti často cíle práce formulují jako snahu o charakteristiku tvorby autora nebo směru, uvedení znaků tvorby a nastínění projevu směru v literatuře, nesnaží se tedy o hlubší analýzu tématu.*

Některé úvody se odlišují tím, že obsahují motivaci autora. Témata písemných prací byla zadána na základě tématu ústní prezentace. Témata ústního vystoupení si ale studenti z nabízených možností vybírali sami. U některých studentů je proto možné sledovat nějakou vnitřní motivaci k výběru autora nebo uměleckého směru. Příkladem uvedení motivace v úvodu je tato pasáž: *Vybrala jsem si ho, jelikož patří do probíraného učiva, musím na něj následně zpracovat prezentaci a četla jsem jeho básnickou sbírku Maminka.* V tomto případě je evidentní, že se volba autora odvíjela od osobních sympatií a od vlastních zkušeností s četbou Seifertovy sbírky Maminka. Na druhou stranu lze záporně hodnotit to, že se studentka vyjadřuje příliš subjektivně (*musím na něj následně zpracovat prezentaci*).

Některým studentům dělá značné problémy zformulovat funkční úvod, např. *Jako téma písemného referátu jsme dostali osobu, o které jsme měli, popřípadě budeme mít, ústní prezentaci. Mým tématem je spisovatel Vladimír Vašek, lépe známý jako Petr Bezruč. Vladimír Vašek byl český básník a prozaik, který vystupoval pod pseudonymem Petr Bezruč. V podstatě celý život strávil v oblasti zvané Slezsko. Jeho dlouholeté dílo nese název Slezské písně. Je to sbírka básní, které psal v průběhu svého života.*, *Antonín Sova byl český*

básník a prozaik, jež žil převážně v druhé polovině 19. století. Narodil se v jižních Čechách. Toto jsou typické příklady nepochopení smyslu úvodu. Autor první ukázky se o klasický úvod pokusil alespoň velmi jednoduchým uvedením své práce (*Jako téma písemného referátu jsme dostali osobu, o které jsme měli, popřípadě budeme mít, ústní prezentaci.*). Následující věta ale už podává informace o Bezručovi. Ukázkový je druhý příklad, autor svou práci začíná bez jakéhokoliv vytyčení cílů a pouze informuje o životě autora.

Závěry studentům nečiní žádné problémy. Každá práce jej obsahuje, ale stejně jako u úvodu jsou závěry formulovány zcela klasicky, např. *V této práci jsem se zabývala tvorbou Stanislava Kostky Neumanna. Neumann prošel složitým literárním vývojem a v jeho dílech nalezneme různé umělecké směry., V tomto písemném referátu byl charakterizován poetismus obecně jako směr, dále jak vznikl a kdo byl u jeho zrodu. Jelikož se tento směr projevil ve všech složkách umění, tak se v tomto referátu čtenář dozví, jak se projevoval v literatuře, jak v poezii, tak v próze, poté v dramatu a na konec ve výtvarném umění.*

V dalších náležitostech, které by odborná práce měla mít, se studenti významně rozcházejí. Každá práce by měla obsahovat úvodní stranu a většina studentů si je také této formality vědoma. Bohužel někteří začínají přímo holým textem, buď úvodem anebo rovnou statí. Podoba úvodní strany je u každého studenta odlišná (viz příloha). Nejvíce se shodují na uvedení těchto údajů: název školy, název práce a jméno autora, případně třída. Vzhledem k vizuální podobě prací lze považovat za nadstandard, že určití studenti uvedou ještě např. školní rok a zejména definují slohový útvar (písemný referát nebo často odborná práce).

Po úvodní straně by mělo následovat prohlášení studenta o autorství, to se děje pouze ve výjimečných případech. Tato prohlášení potom obsahuje místo, datum a také vlastnoruční podpis. Studenti formulují prohlášení takto (zde je uvedena pouze hlavní formulace bez podpisu): *Prohlašuji, že jsem tuto práci napsala zcela sama, výhradně s použitím uvedené literatury. Dne 8. 2. 2015 v Hradci Králové., Prohlašuji, že*

písemný referát na téma Fráňa Šrámek jsem vypracoval samostatně a použil jen pramenů a sekundární literatury, které uvádím v Seznamu přiložené literatury. V Hradci Králové dne 11. února 2015.

Součástí odborných prací je obsah. I v této oblasti se studentské práce rozcházejí. Jako největší problém lze hodnotit to, že studenti sice uvádějí obsah i s čísly stran, ovšem skutečně se potom tyto pasáže v práci neobjevují, nejsou náležitě označeny. V obsahu je tedy napsáno, že se úvod nachází na straně tři, ve skutečnosti se ale na třetí straně sice úvod nachází, není ale patřičně označen jako samostatná kapitola. Další nedostatky obsahu jsou takové, že se v pracích nenacházejí čísla stran. V tomto případě potom obsah postrádá svůj smysl (přestože práce je krátká a fakticky čísla stran tolik nutná nejsou) a stává se jakousi osnovou textu, a to spíš pro autora než pro adresáta. Málokdy je obsah umístěn na samostatné straně. Buď se jedná o úplně první pasáž, není-li součástí práce úvodní strana, anebo je na stejné straně jako následující úvod, případně ještě další kapitoly. U většiny prací se ale obsahy nacházejí, byť s výše popsanými nedostatky.

Aby byla práce logická a přehledná, měla by být strukturována do kapitol a zejména odstavců, ty se v pracích běžně nacházejí. Součástí některých prací je víceúrovňový seznam kapitol, který potom koresponduje s obsahem. Často číslování kapitol chybí a kapitola je označena názvem napsaným větším písmem. Odstavce používají všichni studenti a respektují zásadu, že by každý odstavec měl vyjadřovat jednu myšlenku.

Vertikální členění se v hodnocených textech projevuje podstatně méně než členění horizontální. Pozornost bude teď zaměřena na míru a způsob využití poznámkového aparátu (poznámky pod čarou), na poznámky a odkazy v textu (vysvětlivky) a na odkazy na svůj vlastní text.

Zpracování vertikálního členění je nedostatečné. Poznámky pod čarou studenti využívají minimálně. Většinou je používají k zápisu sekundární literatury (podrobnější popis bude poskytnut v rámci analýzy práce s literaturou). Výjimečně

studenti používají poznámkového aparátu k doplňujícím nebo rozšiřujícím informacím a k vysvětlení problému. Pouze pár studentů dokáže s poznámkami pracovat tak, jak se má, tedy použít horní index a následně vytvořit poznámku pod čarou. Poznámky pod čarou mají několik funkcí. Slouží k zápisu pramene, ze kterého autor čerpá, nebo se používá k poskytnutí dodatečných bibliografických údajů. Další možností je poznámkou pod čarou v podobě citace podpořit naši myšlenku. Také slouží k rozvedení myšlenek nebo k poopravení vlastních tvrzení, pokud si je autor vědom toho, že proti jeho tvrzení mohou být vzneseny námitky (Eco, 1997, s. 210–211). Jako příklad správného pochopení smyslu poznámek pod čarou je uvedeno několik příkladů: *V této práci rozebereme ¹avantgardní směr futurismus., Konkrétně roku 1909 a to sepsáním ²Manifestu futurismu (...), (...) hojně jsou užívány ³neologismy a vulgarismy.* Následují poznámky pod čarou, v poznámkách jsou termíny vysvětleny takto: ¹*Avantgardní- Průkopnický, objevný,* ²*Manifest- Veřejné prohlášení,* ³*Neologismus- Nově utvořené slovo.* Příklad z jiné práce je následující: *Také psal články do odborných časopisů, jako byly Naše doba¹ nebo Čas².* Vysvětlení potom studentka podává taková: ¹ *Časopis Naše doba: Revue pro vědu, umění a život sociální, vycházel v letech 1894-1949.* ² *Čas byl časopis realistické skupiny (Josef Kaizl, Karel Kramář, Tomáš Garrigue Masaryk), který založil roku 1886 Jan Herben (...).* Z příkladů je patrné, že tito studenti využívají poznámek pod čarou opravdu k tomu, k čemu slouží, k vysvětlení termínu (manifest, neologismus, avantgardní) a k poskytnutí dalších informací. Negativem je to, že se v práci nenachází žádný odkaz na zdroj těchto termínů. Jiné poznámky pod čarou se dají považovat spíše za pokusy o ně. Jeden student např. termíny vysvětluje, nedává však za ně horní index. Termíny vysvětluje tak, že ručně vytvoří čáru, pod níž pojmy vysvětluje, už ovšem s přiřazenými horními indexy, př.: *Příkladem je secese, kubismus, impresionismus či symbolismus.* Za touto větou následuje čára (není na konci strany ale bezprostředně za textem uprostřed strany) a pod ní jsou termíny vysvětleny: ¹*Secese – Protestní umělecké hnutí namířené proti historismu a eklekticismu. Tendence k ornamentálnosti, v rovině jazykové s tím souvisí rytimizace věty a verše, opakování slov a motivů a hláskových*

skupin. (...). Definice termínu secese je ovšem natolik složitá, že by celá věta potřebovala ještě další vysvětlení (např. termín historismus, eklekticismus, ornamentálnost, rytmizace věty). Takových poznámek autor v celém textu vytvořil šest (viz přílohu s texty).

Další možností, jak v rámci vertikálního členění propracovat text, je systém nejrůznějších závorek, vsuvek aj. I této možnosti studenti využívají. Patrné je to v těchto příkladech: *Futurismus odmítal všechny dosavadní konvence a hodnoty (protože omezovaly básnickou fantazii a možnost se vyjádřit), v důsledku toho byl velmi nacionální a hlavně militantní (protože považoval válku za dobrý způsob, jak se zbavit starých hodnot). Marinettiho politická strana dokonce spolupracovala s Mussolinim (zhruba od roku 1920) a roku 1924 na kongresu futuristů, se Marinetti veřejně přihlásil k fašismu., Zde byl ještě znát vliv ruchovsko-lumírovské poetiky (vliv Josefa Václava Sládka). Většinou se jedná o apelativní verše (apel=výzva, něco chce změnit), ale jsou zde k nalezení i dekadentní rysy. (...) přičemž ovlivnily - samozřejmě spolu s poetistickými díly - i pozdější literární tvorbu.* Otázka zní, nakolik jsou informace v závorkách funkční, v případě textu o futurismu se totiž v závorkách nacházejí informace, které by mohly být běžnou součástí textu, jde o vedlejší věty příčinné a přinášejí nové informace. Jinak už je to v dalším příkladu, tam jde o doplnění informací nebo vysvětlení pojmu v případě apelativního verše.

Odkazování autorů na svůj vlastní text se prakticky nevyskytuje. Studenti musí používat odkazy na sekundární nebo primární literaturu, ale svůj vlastní text takto nevyužívají. Avšak v případě prací, které odevzdali, je to kvůli krátkému rozsahu zbytečné, a není proto třeba odkazovat na jiné kapitoly nebo pasáže.

Jako poslední se v rámci kompozice posuzuje schopnost práce se sekundární literaturou. V této oblasti bude pozornost zaměřena v první řadě na způsob, jakým studenti citují a parafrázuji použitou literaturu. Po této části se budou analyzovat seznamy literatury a zejména relevantnost zdrojů.

Téměř každá práce obsahuje alespoň jednu citaci. Způsob, jakým studenti citace do svých textů vkládají, je často nefunkční. Jsou často samoúčelné a zbytečné a studenti je spíš využívají z povinnosti, např. „Slezské písně jsou označovány jako básnická sbírka odehrávající se na konci 20. století na území Slezska. Zejména na Těšínsku, Opavsku, Ostravsku a okolí celých Beskyd“. Tato citace není součástí hlavního textu práce, ale student ji zařadil na konec své práce, tuto jednu citaci použil jako závěr. Druhým případem je, že studenti citují příliš velké úseky namísto toho, aby parafrázovali. Vznikají tak celé odstavce nebo i několik odstavců za sebou, které se skládají pouze z citací. Ty jsou graficky odlišeny od zbytku textu kurzivou nebo uvozovkami, převažuje kurziva. Citace jsou také u většiny prací opatřeny odkazem na zdroj. Studenti k tomuto využívají více způsobů. Jedním z nich je systém poznámky pod čarou s bibliografickým záznamem: *Avantgarda chtěla ve svém zápalu měnit svět i umění ihned, najednou, revolucí. Z toho vyplývá její příklon k extremistickým politickým hnutím- fašismu (italský futurismus) a komunismu (avantgardní hnutí v Rusku, později francouzští surrealisté).*¹ Pod čarou se potom nachází odkaz na zdroj: ANDREE, Lukáš. *Literatura pro 3. ročník středních škol. Vyd. 1. Brno: Didaktis, c2009. ISBN 978-80-7358-135-0. str. 45.* Toto je bohužel jedna z mála ukázek, která odpovídá normě a smyslu uvádění zdroje do poznámky pod čarou. Studentka citovanou pasáž odlišila kurzivou, za citaci vložila index a pod čáru uvedla bibliografický záznam. Studenti citují sekundární literaturu, pouze jeden student citoval ve své práci přímo i primární zdroj: *To se v nejednom případě projevuje poměrně silně (cit.: „Voják je voják, musí bojovat - vloží k líci pušku vezme si na mušku třeba vlastní srdce své, oh srdce své...“)*¹. Zdroj je uveden pod čarou: ¹ŠRÁMEK, Fráňa. *Modrý a rudý: Strříbrný vítr; Léto; Splav. Praha: Lidové noviny, 2000.* Jedná se o úryvek ze sbírky Fráni Šrámka. Bohužel zde nepoužil malý horní index a citaci graficky provedl dvakrát – použil kurzivu i uvozovky. Vzhledem ke zbytku práce (viz příloha) se ale v případě malého horního indexu jedná o omyl, na dalších místech práce se už takové nedostatky neobjevují.

Citace by měly v práci zabírat minimum textu. Někteří studenti si ovšem chtějí práci usnadnit tak, že většinu práce jednoduše odcitují. Pro studenty potom není žádná námaha takový text vytvořit, navíc pokud citují z internetu. Potom se jedná prakticky o překopírování internetového textu s odkazem na zdroj.

Mnoho studentů používá odkazy na zdroje, a to jak v citaci, tak i parafrázi, tak, že za citovanou nebo parafrázovanou pasáž uvede v závorce číslo, které odpovídá číslu v závěrečném seznamu literatury. Takový způsob je ale poměrně nepraktický, pokud by takto byla napsána rozsáhlá práce, musí v ní čtenář neustále listovat a otáčet k seznamu sekundární literatury. Tento způsob ale kupodivu studenti využívají nejvíce, např. *Jeho prvotina Město v slzách , jenž byla ovlivněná proletářskou poezií, obsahovala prvky typické pro jeho další básnickou tvorbu jako například: citovost, něha a smutek z krutosti světa, toto všechno vyjádřené lehce srozumitelnou formou. [1], Hlavním podnětem byla Bezručova vážná nemoc. Báł se, že po jeho smrti by se nenašel nikdo, kdo by upozornil na bídnou situaci ve Slezsku (4). Tento způsob by byl možný, pokud by se čerpalo vždy pouze z jednoho zdroje. Častěji totiž dochází k následujícím případům: *Dále byla vydána díla, jejichž inspiračními zdroji byly obrazy známých malířů a to především Josefa Lady a Mikoláše Aleše (Šel malíř chudě do světa, 1949, Chlapec a hvězdy, 1956). Roku 1954 bylo vydána nejspíše jeho nejslavnější sbírka, obsahující zpěvnou intimní lyriku, Maminka. [1, 2, 5].* V takovém textu se potom dá těžko orientovat, smysl uvádění zdrojů je takový, že by čtenář měl přesně vědět, odkud daná informace pochází. Pokud je napsán odstavec a na závěr odstavce se uvedou tři různé zdroje, čtenář bude muset složitě dohledávat, ve které z uvedených publikací se informace nacházejí. Navíc by se v závorce měla spolu s číslem uvádět alespoň strana dokumentu, ze kterého autor čerpá: *Naše učebnice literatury říká, že o projevech kubismu v literatuře někdy hovoříme jako o kubofuturismu (1, str. 45).* Celkově ale tento způsob uvádění zdrojů není vhodný. Parafrázování a citování je poměrně obtížná disciplína a středoškolským studentům dělá potíže. Dá se tak usuzovat dle toho, že jsou všechny práce opatřeny závěrečným soupisem literatury, ale přibližně u poloviny prací se přímo*

v textu žádné zdroje nenacházejí. Takové práce se potom posuzují jako plagiáty. Studenti uvádějí zdroje citací, málokdy ale uvádějí zdroje u parafrází.

Jak už bylo zmíněno výše, práce obsahují seznam použité literatury. Průměrně obsahují 4, 3 titulů, to se dá na práci tak malého rozsahu považovat za dostatečné. Nejméně se vyskytují dva zdroje a nejvíce sedm zdrojů na jednu práci. Povinností studentů bylo, aby alespoň dva zdroje byly knižní publikace. Většina studentů tuto povinnost splňuje, přesto se studenti stále až nesmyslně upírají k internetovým zdrojům, přestože citování i parafrázování knižní publikace je jednodušší. Studenti mají zákaz používat Wikipedii, ale nahrazují ji obdobnými internetovými zdroji. Nejvíce používané jsou weby www.spisovatele.cz, www.cesky-jazyk.cz, www.osobnosti.cz, www.rozbordila.cz, www.artmuseum.cz, www.unium.cz a www.ireferaty.cz. Vyjmenované weby jsou většinou internetové stránky, kam přispívají studenti svými referáty. Nejsou to ale příliš důvěryhodné zdroje, jelikož autory konkrétních textů jde málokdy dohledat a nejsou uvedeny zdroje již vytvořených příspěvků. Pro studenty je to ovšem velmi snadná cesta k informacím, a proto je bohužel často využívají. Výjimku tvoří stránka www.vaseliteratura.cz, je to internetový literární magazín, který má svou vlastní redakci, a je tedy možné u každého článku dohledat jeho autora. Z knižních zdrojů studenti nejvíc čerpají z učebnice, kterou používají ve škole¹⁴. Překvapivě se ale objevují i některé zásadní publikace, a to například *Poetismus* od Květoslava Chvatíka a Zdeňka Pešata¹⁵ nebo *Lexikon české literatury*¹⁶. Kvalitní je ještě např. studie od Františka Buriánka *Bezruč, Toman, Gellner, Šrámek: studie o básnících počátku našeho věku*¹⁷.

¹⁴ Andree, L. a kol.: *Literatura pro 3. ročník SŠ – učebnice*. Didaktis, Praha 2009.

¹⁵ Chvatík, K. – Pešat, Z.: *Poetismus*. Odeon, Praha 1967.

¹⁶ Forst, V.: a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Academia, Praha 1985–2008.

¹⁷ Buriánek, F.: *Bezruč, Toman, Gellner, Šrámek: studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955.

4.3.2 Mluvený projev

Následující kapitola se zaměřuje na analýzu mluvených projevů studentů gymnázia. Postupuje se opět podle vytyčených kritérií z kap. 3.1.2. Logicky je upuštěno od pravopisu, naopak je přidáno kritérium Ortoepie a ortofonie, pozornost bude zaměřena na intonaci a nejvýraznější ortoepické a ortofonické rysy. Další parametry jsou shodné s psaným projevem. Jsou to lexikum, morfologie, syntax a celková kompozice textu. Výsledky se dají očekávat odlišné. Příklady jsou uváděny tak, jak jsou pořízeny pro transkripci, nejsou tedy nijak upravovány a vizuální podoba odpovídá pravidlům, která uvádí korpus mluvené češtiny DIALOG (viz kap. 3.1.3 – Transkripty)

Ortoepie a ortofonie

Podle přepisů nahrávek jsou nejvýraznějšími ortoepickými problémy zkracování vokálů, elize hlásek, redukce výslovnosti a hezitační zvuky.

Na rozdíl od zbytku analyzovaných jazykových jevů v této práci jsou hezitační zvuky problémem všech studentů. V transkriptech se nenachází jediná práce, ve které by hezitační zvuky nebyly (viz příloha). V přepisech jsou zaznamenány odlišným seskupením grafémů tak, aby co nejpřesněji vyjadřovaly konkrétní zvuk (ehm, eh, hm): *eh tito autoři takže právě i františek gellner eh otevřeně kritizovali společnost?(...), byl inspirován eh kabarety a šantány. eh (.) v jeho tvorbě: eh se stylizoval (...), eh popisuje eh nějakou tu vnitřní eh nějakou tu mystickou sílu (...), eh také psal výtvarná a umělecká díla eh do ottova slovníku? také eh jak už sem říkala eh v to- v tom úvo- úvodu (...), a hodně eh jeho děl se odehrává právě v tomto městě ehm městě? poté se přesunul ehm do roudnice nad labem?, zátiší s krabicí eh od eh od otakara eh kubína? atd.* Tak vysoká přítomnost hezitačních zvuků má několik příčin. Hlavní je nedostatečná připravenost. Studenti vkládají neúmyslně tyto zvuky do svého projevu v případě, že neví, jak dál pokračovat. Jedná se o celkovou nepromyšlenost projevu a hledání vhodného lexika. Roli zde sehrává i malá slovní zásoba a pomalé reakce. V některých případech se zvuky vyskytují v každé větě, při poslechu

takového projevu je potom velmi narušen komfort adresáta, prezentace není plynulá a je neustále přerušována. Někdy může adresát dokonce neporozumět formulacím autora.

Velmi výrazné je také zkracování vokálů u sloves. Toto zkracování se projevuje zejména u vokálu *i* u sloves. Kvalita slova tím ale narušena není. V ústních prezentacích studentů se změna kvantity vokálů nejvíce uplatňuje u sloves vědět, myslet a povědět: *doplňte pět věcí to si myslim že byste měli vědět., nejprve vám povim základní informace (...), prezentace na fráňu šrámka kerý byl ted' nevim (...), jedna myslim že z neznámějších báseň se menuje raport?(...), dvacátého osmého května myslim?, slovem cesta já nevim třeba cesta do hor (...), si myslim že nerad protože, nevim jak může vypadat autorovo muzeum (...), což si myslim pak taky hodně ovlivnilo jeho tvorbu., která: pak nevim zjistí že je těhotná (...), se kterým si myslim máme všichni už zkušenost. Méně často se potom zkracování projevuje u vokálů na počátku slova: *a je tam uplně krátké první cvičení (...), on je uplně strašně smutný (...), takže ona byla uplně zhrzená, byla uplně na dně (...), nějaká touha uplně obnovit něco nebo udělat něco nového?**

U vokálů je narušena zejména jejich kvantita. Nedbalá výslovnost konsonantů má potom vliv na kvalitu celého slova. Na počátku slova dochází k elizi první hlásky: *a eště sem zapomněl, přidal sem vám tam eště autory, a eště jednoho andre breton., menuje se to zrada obrazů?, že se to menuje magdaléna (...), báseň se menuje raport? (...), menuje jeník ratkin.* Hlásky *j* ke typická elidovaná hlásky v českých slovech. Jedná se o nespisovnou výslovnost. Jediná přípustná elize počátečního *j* je u pomocného tvaru slovesa *být* a spisovná výslovnost je potom dvojí (viděl jsem i viděl sem). Obecně je výslovnost s *j* považována za více slavnostní (Krčmová, 2008, s. 176). Studenti v tomto případě vyslovují pomocné sloveso *být* oběma možnými způsoby: *tohoto autora jsem si vybrala (...), a chtěla jsem se dozvědět více (...), jak už sem tedy říkala?, proto sem se se rozhodla (...), jak sem říkala?, sem našla krásný článek (...).* Na základě transkriptů lze konstatovat, že je *j* vypuštěno u méně připravených projevů. Nedbalost a nepečlivost má potom vliv i na redukci hlásek uvnitř slova:

povídka kerá většinou začíná (...), jedna eh z mála eh českých umělkyně kerá byla (...), realismus kerý vychází, kerý byl (...).

U studentů podle očekávání dochází k problémům se správnou výslovností cizích slov a cizích vlastních jmen: *je od umberto bo- bosioni* ((míněno Umberto Boccioni)), *eh název surrealismus poprvé použil žijom apoliner* ((míněno Guillaume Apollinaire)), *roku osumdesát tři založil měsíčník autaneum* ((míněno Athenaeum)). (..) *ne: atenaem*. Obtíže s výslovností slov je zaznamenána zejména u francouzských a italských jmen.

Nelze přehlédnout velmi výraznou intonaci studentů. Ti primárně formulují věty oznamovací, které občas doplňují větami tázacími, když svým spolužákům pokládají otázky. Pro oznamovací větu nebo jakoukoliv větu citově nezabarvenou, neutrální, je typická kadence, tedy klesavý průběh intonace (Krčmová, 2008, s. 181). Výpovědi studentů jsou často složité a dlouhé, a proto jsou zvukové prostředky přítomné nejen na konci výpovědi, ale i v jejím průběhu. Kadence je ve skutečnosti realizována minimálně, téměř ve všech komunikátech totiž převažuje antikadence, tedy stoupavá melodie hlasu. Následují příklady antikadence krátké promluvy ohraničené dvěma zřetelnými pauzami: *takže: já sem si pro vás připravila prezentaci na karla hlaváčka?, tak já bych vás chtěla přivítat u mé prezentace?*. Výrazněji se antikadence uplatňuje u kratších výpovědí, které jsou vyznačeny větnou intonací: *za první světové války hnedka ze začátku narukoval? ovšem již v září roku devatenáct set čtrnáct ho postihla ho postihlo revma? byl hospitalizován v brněnské nemocnici? v roce devatenáct set patnáct narukoval znova?*. Velmi často antikadence vytváří hranici promluvových úseků výpovědi: *bude následovat ukázka? taky aktivita?, tak dadaismus je avantgardní umělecký směr? který vzniknul ve švýcarsku? eh konkrétně v curychu? (...), vzal prostě slovník? francouzsko německý? kudlu? a zabodnul na slově? (...)*.

Lexikum

Na rozdíl od psaných komunikátů jsou mluvené projevy co do slovní zásoby mnohem variabilnější. U psaných projevů převažuje spisovný jazyk s minimálním

projevem substandardních lexikálních prvků. U mluvených projevů je tomu přesně naopak. Studenti se pokoušejí o spisovný jazyk, ten je ale narušen mnoha nespisovnými výrazy, slovními spojeními nebo nevhodnou hovorovou syntaxí. Obecně lze říct, že spisovnost projevu během prezentace tématu postupně klesá. Na první místě bude okomentována spisovná čeština, potom nespisovná.

Míra spisovnosti je velmi individuální. Někteří studenti s jejím dodržováním nemají větší problémy. Snaha o maximální spisovnost nebo maximální odbornost ve smyslu užívání knižních až archaických jazykových prostředků se v komunikátech projevuje zcela výjimečně (*a poté se dostal na stipendium na gymnázium v brně?, učitelské domy taktěž v praze.*)

Očekávaným rysem odborného textu je využívání termínů. Terminologie je podstatným rysem nejen psaných textů, ale i ústních prezentací. Odborná terminologie je přítomná víc u projevů psaných. Příklady použitých termínů: *potom právě se připojil k tomu almanachu secese který odmítal ten individualismus a symbolismus (...), to znamená že se slova skládají (.) do: věty bez nějakého určitého (.) větného (.) významu? nebo: syntax: syntaxe? a: také se moc nepoužívá interpunkce, hlavně se používají infinitivy, a nepoužívá- nepoužívají se přídavná jména, příslovce a nebo třeba spojky. využívá se hodně kakofonie, já bych se třeba karla zeptala jestli ví co to je?(...), je to parabola právě z eh manifestu lásky sladké a hořké? (...), a hledal nové možnosti vyjádření skutečnosti? i vlastně melancholií a lyričnosti?(...), ehm opírali se v psychickém automatismu o myšlenky sigmunda freuda. Přítomnost odborných termínů, ať už literárních, jazykovědných nebo jiných, je oproti psané variantě mnohem nižší. Vyskytují se víc v prezentacích týkajících se charakteristiky uměleckých směrů (dadaismus, surrealismus atd.), mnohem méně potom u vystoupení pojednávajících o konkrétních autorech. Vliv na nepřítomnost termínů má určitě to, že jsou celkově projevy studentů v některých případech značně neformální a nespisovné, a proto v nich chybí tento podstatný rys odbornosti. Druhou příčinou je, že přestože mají studenti svá vystoupení připravená, psaný text je*

mnohem promyšlenější a systematictější, a díky tomu mají studenti i vhodnější volbu lexikálních prostředků.

Hovorová čeština se řadí ke spisovné češtině. Převažuje v méně formálních a méně oficiálních situacích. Dominuje mluveným projevům. Hovorový jazyk není v komunikátech studentů příliš frekventovaný, pokud je zaznamenám, jedná se o typické hovorové výrazy. Hovorovost se projevuje jak v lexiku, tak i rozvolněnou syntaxí (viz dál). Za hovorové prostředky se považují emocionálně zabarvené varianty, deminutiva nebo projevy spontánní, jsou to také nekodifikované tvary substantiv (fotbalisti), celá slovní spojení nebo větná stavba. Vrstva hovorových prostředků tvoří přechod mezi spisovností a nespisovností, např. *tenhle*, *lítat*, *taky*, *panelák*, *koukat*, *kupujou* aj. (Pravdová, Svobodová, 2014, s. 497). Někteří současní lingvisté ale od termínu hovorová čeština postupně upouštějí a nahrazují ho termínem běžně mluvená čeština. Podle Bláhy se vyskytuje v neoficiálních nebo polooficiálních situacích a dělí ji do dvou základních typů. Prvním je běžně mluvená čeština východního typu a druhým běžně mluvená čeština západního typu. Oba dva typy mají svá fonologická a morfologická specifika, v češtině západního typu převažují typické prostředky obecné češtiny (Bláha, 2009, s. 20). Následují příklady obvyklého hovorového lexika: *ted'ka něco ke schrnutí (...)*, *ted'ka bych poprosila třeba aničku (...)*, *hnedka ze začátku narukoval?(...)*, *dobrý den, dneska vám povím (...)*, *jinak sem koukal na čsfď má tento film semsát jedna procent(...)*, *koukám zdá se vám hodně textu., takže: byl trošičku zvláštní tihle umělci se soustředili na své podvědomí (...)*, *předminulý rok ve výtvorce (...)*, *umřel na chorobu plic protože hrozně kouřil., taky chci říct že vlastně (...)*, *a taky nějaká jeho díla., fakultu kterou taky nedokončil., byl to tady na fotce*. Pro mluvný jazyk jsou typické jazykové prostředky typu *dneska*, *ted'ka*, *hnedka* aj. Ke slovnímu základu je připojen morfém *-ka*, tato hovorová varianta se v psaných textech u studentů vůbec neprojevuje. Často se také objevuje místo spisovného *dívat se* hovorová varianta *koukat se*. V několika případech je zaznamenáno použití hovorové varianty *taky* místo spisovného *také*.

Vulgarismy ani argot se podle očekávání neprojevují. Jinak je to se slangismy¹⁸. Jejich přítomnost není vysoká, často ale v ústních vystoupeních zazněl výraz *výtvarkář* nebo *výtvarka*: (...) *který byste vy výtvarkáři už měli znát., možná to výtvarkáři znaj.,* *Výtvarkář* je konatelské slovo odvozené od výtvarné výchovy, stejně tak lze považovat za univerbismus, znění celého výrazu by potom znělo student výtvarné výchovy. Objevuje se i univerbismus *výtvarka* místo výtvarná výchova. Některé výrazy jsou výrazně expresivní: *věnoval se teda básničině.* V tomto případě se jedná o expresivní výraz pro manuální činnosti, jako jsou montérina, zedničina, stavařina nebo uhlířina.

Spisovnost a také neutrálnost je však nejvíce narušena nespisovnými projevy teritoriálního charakteru. Škola se nachází v Hradci Králové, studenti pocházejí přímo z tohoto města, případně z okolních vesnic. Dialektologicky tedy spadají do severovýchodočeské nářeční podskupiny. Na celém území Čech potom převažuje tzv. obecná čeština. Komárek obecnou češtinu definuje jako *mezičlánek mezi hovorovou češtinou a nářečími*, dále dodává, že je to *nivelizovaný interdialekt, který se formuje za dominantního vlivu středočeského nářečí a ve kterém jsou eliminovány všechny úzce lokální jevy omezené na některou část Čech* (Komárek, 2012, s. 117). Nejtypičtějšími rysy obecné češtiny je nadbytečný výskyt morfému *-ej* uprostřed i na konci slov (pěknej bejk), dále hláska *í* v kořenu slova nebo na konci slova (mlíko, od tý doby) nebo výskyt protetického *v* (votevřít vokno).

V komunikátech studentů se nejvíce uplatňuje nespisovné užívání výrazů s alternací *ý-ej* (což byla teda nějakej základní návod toho futurismu řekneme?, příkladem může bejt může být například frančesko (...), jeho nejslavnější díla sou stříbrnej vítr splav

¹⁸ V tomto případě se jedná o tzv. studentský slang. Je to vrstva nespisovných výrazů, která je typická pro komunikaci mezi studenty zejména středních (někdy vysokých) škol. Studentský slang se vyznačuje častými pojmenovávacími inovacemi, jazykovou hravostí a variabilitou. Je poměrně nestálý, protože skupiny studentů se neustále proměňují, proto mají některé slangismy platnost pouze lokální (Hubáček, 1988, s. 23–24).

a (.) léto. což se ještě máte nějakej dotaz?(...), zamiluje do někoho jinýho, ktej ehm kterýmu se prostě zažívá různý zklamání prostě normální věci který sou spojený s: (.) se strastmi dospívání. (...), eh jeho protest nebyl úplně smysluplněj každopádně (.) no (.) prostě protestoval?(...), byl druhorozenej?(...), zpívali písničku rudej prapor do toho tam provolávali pryč s tyrany ať žije anarchie? no: a byl tam nějakej policajt kerýmu se to nelíbilo (...)). Ukázky pocházejí od různých studentů, přesto se dají obecně na základě všech transkriptů konstatovat dva závěry. Jedna skupina studentů si na svůj projev dává pozor a snaží se obecně české -ej eliminovat, případně se opravovat, proto se nářeční odchylky objevují spíš výjimečně. Naopak druhá skupina studentů se ve svém projevu nijak neomezuje a rysy typické pro českou jazykovou oblast jsou velmi zřetelné v celé prezentaci. Méně častý je výskyt alternace é-í zejména v zakončení adjektiv (zamiluje do někoho jinýho (...), byl odpůrce tý války se tam nějak dostal. a zemřel v praze a potom co se vrátil z tý ital- z z eh války tak (...), jak už sem říkala na začátku tý tvorby když začal tvořit (...), (...)jak se zamiluje do nějaký aničky?, prezentace mi byla přidělena místo někoho úplně jinýho. chtěli zavíst ve prospěch toho všeobecného hlasovacího práva). Třetí typický rys je protetické v na počátku slov, jeho výskyt není tak častý jako v případě dvou předcházejících jevů, přesto je zaznamenán (vo čem budu já mluvit (...), je to prostě vo útrapách toho dospívání vo tom jak se zamiluje do nějaký aničky? (.) a: vona si s ním si z něj dělá srandu vona ho tak jako nemiluje?, ehm von tvořil období dekadence (...), pak se připojil k uměleckému svazu devětsil vodkad' potom také odešel?(...)). Z příkladů plyne, že studenti protetické v používají zejména u osobních zájmen a předložek. Výjimečně se ještě objevuje redukce koncového -l ve 3. os. sg. minulého času: (...) názvu který by vás nenapad prostě poetismus., co sem neřek (...).

Další významnou položkou v lexiku studentů jsou tzv. výplňková (parazitní) slova. Nejfrekventovanější je typický výraz takže: takže já sem si připravil prezentaci o avantgardním směru (...), takže poetismus je literární směr (...), takže dobré odpoledne (...), takže odejde na tu horu? (...), a: takže eh mladý eh krysař přijde do města (...), takže v hudbě a ve filmu, se sirealizmus objevil (...), takže co to je su- sirealizmus., takže dobrý den (...),

takže život. karel toman se narodil (...). Výraz *takže* je primárně podřadicí spojkou, která vyjadřuje důsledkový poměr. Ani v jednom z uvedených příkladů ovšem spojka *takže* důsledek nevyjadřuje, nejedná se tedy o spojku, ale výraz, který studenti využívají spíše jako navazovací prostředek. Nejčastěji jím navozují prvotní kontakt s posluchači: *takže dobré odpoledne (...)*. Výraz *takže* je v této pozici poměrně obvyklý, ačkoliv je neadekvátní. *Takže* studenti používají také jako spojovací (navazovací) výraz mezi jednotlivými promluvovými úseky (*tak teďka něco k tomu jeho pseudonymu, takže když teda: eh žil v tom eh žil v tom místku (...)*).

Stejně frekventovaná je také částice *vlastně*: *takže to jen tak pro zajímavost jak vlastně vzniklo to jeho jméno., sedmnáctiletý maturant vlastně gymnázia (...), je to naprosto ojedinělá poezie co se týče vlastně obsahu, (...), kdo na moje místo eh ve které eh on vlastně říká (...), ty verše mají charakter zpovědi on vlastně se vypsál do té knížky (...), účastník toho komunistického hnutí vlastně byl v komunistické straně (...)*. *Vlastně* je částice, která má funkci opravnou nebo upřesňovací. Ani jeden příklad výrazu *vlastně* tuto funkci ve zmíněných příkladech neplní. Zde se vyloženě jedná o nedostatečnou slovní zásobu nebo nepřipravenost projevu.

Často je také ve funkci výplňkového slova použito slovo *prostě*: *hodně tam dával právě ehm jako roz- rozdíl mezi strastma života a smůlou e: únavou skepsí prostě proti radostem prostě mezi nějakým kdy je to na prd a kdy je to fajn? (...), kterej ehm kterému se prostě zažívá různý zklamání prostě normální věci (...), jednoduché tvary prostě, prostě kubismus. no: (...), je to nějakým způsobem automatický prostě (...)*. Podobnou frekvencí se vyznačuje výraz *tak*: *Eh co se týče tematiky tak je to teda ten národní a sociální útlak (...), to už by asi mohlo bejt tak všechno tak si to teďka schrneme (...), tak tady můžete vidět z čeho sem čerpal (...), tak a nahoře to je obrázek (...), tak tady vidíte zdroje ze kterých sem čerpala? (...), tak já vás vítám u: mé prezentace (...)*. Výraz *tak* má víc významů, funguje jako spojka, částice, příslovce aj. V prezentacích studenti opět používají *tak* spíše k navázání kontaktu, používají výraz jako úvodní nebo naopak závěrečnou formuli. Překvapivě málo se vyskytuje vycpávkové slovo *jakoby*.

Výrazy, které zde byly prezentovány jako vycpávky, v jiných situacích slouží jako plnovýznamová slova. V těchto případech ale pouze zpomalují plynulost projevu, jsou bezobsažné a umocňují vágnost projevu. Důkazem toho, že jsou tato slova v textech zbytečná, je to, že by mohla být nahrazena vhodnějšími jazykovými prostředky, také by mohla být z textu úplně vypuštěna a smysl výpovědi by nebyl nijak narušen. Je zřejmé, z jakých důvodů se studenti k vycpávkám uchylují. Jedná se o nedostatečnou připravenost projevu, o nedokonalé vyjadřování, možná o nižší slovní zásobu. Také slouží jako možnost odpočinout si a rozmyslet se, jak dál pokračovat. Roli jistě hraje také nedostatečná zkušenost s veřejným projevem.

Morfologie

V morfologii je pozornost zaměřena na schopnost studentů adekvátně skloňovat substantiva a propria. Problémy se vyskytují výjimečně. Podle předpokladů si studenti nejsou jistí skloňováním jména Fráňa Šrámek, a to zejména v loc. sg.: *základní informace o frá:(.)ňovi šrámkovi, prezentace na fráňu šrámka, dneska bude na spisovatele fráňu šrámka?*. Z příkladů lze vyvodit následující. V první ukázce student použil 6. pád, adekvátní je tvar o Fráňovi Šrámkovi. Z přepisu *frá:(.)ňovi* je patrné, že se student u skloňování tohoto jména zarazil, svědčí o tom prodloužené *a:* a následná pauza *(.)* během vyslovování jména. Nakonec student volí kodifikovanou podobu. V dalších ukázkách se jméno nachází v akuzativu, zde se problémy neobjevují. Jiná jména studentům obtíže nečiní, u cizích jmen panují zmatky především ve výslovnosti. Stejný problém studentům dělá jméno Stanislav Kostka Neumann: *tak já vás vítám u: mé prezentace která: bude o stanislavu kos(.)tkovi neumannovi?*.

Případy chybného skloňování substantiv jsou následující: *dostáváme teda už k jeho synu, synovi. synovi (...), úzce souvisela s těma eh buřičema? s buřiči., prostě se s nima s nima ztotožnil., rozdíl mezi strastma života, tak bysme to asi ukončili (...), (...) že bysme se měli na svět dívat(...), takže jdem dále. Příkladů není mnoho, protože studenti tolik nechybují. První dva příklady jsou zařazeny za sebou z toho důvodu, že si*

svou chybu studenti často uvědomí a pokusí se o nápravu. *dostáváme teda už k jeho synu, synovi. synovi (...)*, zde je patrná častá nejasnost v oblasti skloňování, dat. sg. vzoru pán umožňuje dvě rovnocenné varianty, pán-u/ pán-ovi. *úzce souvisela s téma eh buřičema? s buřiči.*, i zde se student opravuje a správně, protože varianta s buřičema není přípustná (vzor stroj, instr. pl. se stroji). Z příkladů lze usoudit, že právě instrumentál pl. dělá studentům největší potíže (*s buřičema, s nima, se strastma*). V morfologii se ale také výrazně projevuje vliv běžně mluvené češtiny (viz výše). Patrné je to zejména z tvarů slov *buřičema, s nima, bysme*.

Naopak pozitivní je snaha o větší spisovnost u sloves 3. třídy vzoru sázet. Vlivem vzoru trpět se někdy používá ve 3. os. pl. tvar oni sází jako oni trpí, některá slovesa mezi těmito dvěma vzory kolísají, náležitá je ale podoba oni sázejí. A proto studenti správně časují podle vzoru sázet (oni sázejí): *které nějak úzce souvisejí s obsahem básně, odrážejí se v jeho literatuře, souvisejí s přírodou to znamená že (...)*.

Na rozdíl od psaného kódu je pro mluvenou komunikaci typická ještě vysoká frekvence zájmena *ten*: *ten protipól toho chaotického života ve městě že tam má ty () okolo sebe a ten ideál spatřuje (...), žil na té moravě v bílovicích a řečkovicích?, po té první světové válce?, odprošťují od té politiky(...), vlastně seznamoval ho s historií tý toho okolí (...), tady na tý fotce můžete vidět (...), oznámil o tý situaci o tý bídě*.

Syntax a stylistika

Stejně jako u psaných textů se i u mluvené podoby komunikace potvrzují teoretické teze. Syntax je složitější, méně přehledná a význam výpovědí méně srozumitelný. Převládají složitá souvětí, která jsou často narušena vsuvkami, opravami a opakováním, vyznačují se rysy spontánně mluvených projevů a hovorovostí.

Věty jednoduché, případně jednoduchá souvětí, převažují v úvodních pasážích, když studenti představují své téma: *takže já sem si připravila prezentaci na dalšího z představitelů generace anarchistických buřičů (.) a to františka gellnera. (tak)že nejprve vám povim základní informace o františku gellnerovi? (dále) rozeberu jeho osobní*

život? charakterizuju jeho tvorbu? uvedu některá z nejznámějších děl? ukážu vám ukázkou některé obrázky a pak si to schrnu. (...), (tak)že františek gellner byl český básník, prozaik, žurnalista ilustrátor a karikaturista? V dalších částech práce potom studenti vytvářejí dlouhá souvětí podřadná i souřadná, často syntakticky nesprávná nebo se stylistickými nedostatky, v těchto příkladech ale srozumitelná: *ta je mladá, začnou si povídat, a: on je úplně strašně smutný z toho jaký ona má osud protože ona žije pouze se svým otcem, nemají vůbec peníze, nejprve byla prodavačka, poté vychovatelka a nakonec ji otec donutil k tomu aby šla dělat š- prostitutku., byl vyhozen z obchodní akademie a potom eh teda nejdřív z gymnázia byl vyhozen a potom studoval na obchodní akademii ale to také nedokončil protože studium mu moc nešlo? Často se ale objevují souvětí nebo věty jednoduché, jejichž syntax je narušena tak, že téměř postrádají smysl. Podstatnou roli zde už hraje také celková stylistická úroveň textu a logika výpovědi: *byl odpůrce té války se tam nějak dostal a zemřel v praze a potom co se vrátil z té ital- z z eh války tak (.) byl eh eh byl ej au- aktivní účastník toho komunistického hnutí vlastně byl v komunistické straně a zemřel roku čtyřicet sedm.* Nesrozumitelnost této formulace je zapříčiněna zejména volbou slov, mnoha přeřeky a hezitačními zvuky. Souvětí je nesoudržné a argumentace studenta je zcela nelogická (byl odpůrce války, potom zemřel v Praze, následně se stal účastníkem komunistického hnutí a potom opět následují informace o autorově úmrtí). Obdobných nelogických výpovědí se v transkriptech nachází víc: *v jeho dílech najdete dekadenci a symbolismus, (.) který ho ovlivňoval.* Student zde používá nelogické formulace, vhodnější by bylo uvést, že byl autor ovlivněn symbolismem a dekadencí, a proto jsou rysy těchto směrů patrné i v jeho dílech. Navíc se zde projevuje špatná volba čísla u spojovacího výrazu věty vedlejší (*dekadenci a symbolismus, (.) který ho ovlivňoval*). *ahoj všichni vítám vás u mojí prezentace na fráňu šrámk kerý byl ted' nevím, oukej vo čem budu já mluvit () vidíte tady, poz- vys- budu se snažit vám vysvětlit všechno nebo ne všechno ale (...).* Student začal svou výpověď pozdravem a charakteristikou osobnosti Fráni*

Šrámka, tu nedokončil a potom přeskočil k jinému tématu¹⁹. Taková větná stavba svědčí o nepřipravenosti mluvčího. Častým rysem mluvených projevů je vynechávání větných členů: *a poslední života strávil v praze*. V tomto případě chybí ve větě slovo *část*, věta je i přesto srozumitelná. *on si hrál s písma a u každého písmene viděl představil si něco jiného a to to mu zase pak dalo myšlenkový pochod jako k další (...)*. Student v této pasáži představuje báseň psanou metodou asociace, dělá mu ale problémy volba vhodných slov, pasáž textu není koherentní.

Běžnou součástí mluvených projevů jsou přerušky a opakování slov nebo jejich částí. Studenti se v těchto případech často následně opravují: *básníkem publicistou novinářem a překladatelem, byl z- jeden ze zakl- zakladatelů devětsilu (...), také spolupracoval s vinoh- s vinohradským divadlem? po po: první světové válce? byl to jeho první román ovliv- ovlivněn poetikou surrealismem?, byl jeden ze zakdelů zakladatelů devětsilu., převezzen z léčebny v tatranské pol(.)iance?, hodně kritizované dílo dílo protože autor se zde snažil, ukázat ukázat novou ukázat moderní uspěchanou rychlou dobu?, eh po roztržce andre andre andre bretona*. Nejčastěji se objevuje nedořečení výpovědi, obvyklé jsou také přerušky, špatné vyslovení slov, kterými si studenti nejsou jistí nebo je neznají (Polianka) a frekventované je také opakování totožných slov za sebou.

Ve všech mluvných textech se objevují různé kontaktní prostředky. Jsou žádané a v některých případech i nutné, např. v úvodu práce autor s posluchačem musí navázat kontakt a motivovat ho k poslechu, během celého vystoupení potom musí udržovat jeho pozornost. Stejně tak se musí na adresáta orientovat v závěru práce, případně klást otázky nebo s posluchačem diskutovat. Vše se musí odehrávat v rámci odborné komunikace prostřednictvím spisovného jazyka. Studenti k tomu přistupují různě. Otázky se snaží klást v rámci formální situace spisovně a věcně: *tak otevřete si prosím pracovní sešit na straně třicet dva, davide přečti*

¹⁹ Tematické posloupnosti jsou už záležitostí nadvětné syntaxe.

nám první otázku?, mohla bych někoho poprosit o stručný téma krysaře? třeba andy. Velký rozdíl nastává tehdy, když pronášejí své osobní poznámky k autorovi, k situaci ve třídě nebo vyjadřují svůj názor. Studenti začnou využívat nespisovné jazykové prostředky vlivem uvolnění atmosféry ve třídě: tak sme si tu udělali intimčo a: můžeme začít., je v našem v našem seznamu četby na maturitu, takže doporučuju je to krátký takový básničky lehký., za to se omlouvám to má bejt socialisticky orientován, čárka (.) a to má bejt jinde. taková vsuvka?, a (...) adame? rozpor mezi ideálem, takže jdem dále? ještě ne? dobře. (...) co se směješ karle si to taky napiš. Studenti své spolužáky jmenovitě oslovují, často se snaží svá vystoupení zlehčit vtipem.

Kompozice

Horizontální a vertikální členění na rozdíl od psané varianty textu není u mluvené podoby tak výrazné. Minimálně se potom projevuje vertikální členění. Ke kompozici je zařazeno také dodržování stanoveného časového limitu. Studenti nemluví bez textové opory, vytvářejí ke svému tématu PowerPointovou prezentaci, která ostatním studentům slouží mimo jiné k vytvoření zápisu do sešitu.

Studenti dodržují dělení projevu na tři základní části. Každý začíná krátkým úvodem. Úvodní pasáž je u všech studentů téměř stejná. Student spolužáky osloví a potom představí téma prezentace. Obvykle k navázání kontaktu používají tradiční formulaci dobrý den, dobré ráno: *dobré odpoledne? já vás vítám u své prezentace na kubismus?, tak prosím o klid, tak ee dobrý den, já sem si pro vás připravil prezentaci na petra bezručě (...), ahoj všichni vítám vás u mojí prezentace na fráňu šrámka* Obvyklé je nežádoucí kontaktné *takže*, které se objevuje nejčastěji v úvodní části prezentace sloužící právě k navázání kontaktu: *takže dobrý den, já sem si pro vás připravil prezentaci na karla tomána (...),takže tady můžete vidět můj obsah, takže: já sem si pro vás připravila prezentaci na karla hlaváčka?, takže dobré odpoledne, já vás vítám u mé prezentace na téma futurismus.*

Častěji studenti začínají své vystoupení rovnou představením tématu: *tak já bych vás chtěla přivítat u mé prezentace? bude na téma srealizmus?, tak já vás vítám u své prezentace ehm kterou kterou mám na františka xavera šaldu?, nejprve začneme základními informacemi?* Výjimečně studenti začnou mluvit bez jakéhokoliv uvedení do kontextu tak, jak je tomu v posledním příkladu.

Každá prezentace musí obsahovat osnovu, studenti se v úvodu této osnovy drží a vlastně ji pouze vlastními slovy převypráví: *nejdřív vám řeknu o: kdo to vlastně byl, potom něco krátce o jeho životě? tak ehm něco o jeho tvorbě? nějaká eh jeho nejvýznamnější díla, a (.) pak krátké shrnutí., zde můžete vidět mou osnovu, nejdříve vám řeknu něco obecně o futurismu,(.) tak potom vám uká- řeknu jak se projevoval futurismus v literatuře a ve výtvarných směrech? také futurismus v architektuře? a na konci to shrnu.* Cíle jsou podobné jako u psané varianty, ačkoli tam jsou vyjádřeny explicitněji. Studenti o cílech ve skutečnosti nehovoří, pouze řeknou, co během vystoupení spolužáci uslyší. Přestože tedy studenti cíle práce přímo nejmenují, drží se jednoho schématu, nevyřčeným cílem je tedy představit osobnost autora, charakterizovat tvorbu a jmenovat díla. Úvodní pasáž mluvených projevů je co do vyjasnění cílů tedy chudší. Vzhledem k tomu, že je ústní prezentace zaměřena zejména na tvorbu autora, mohli si studenti určit konkrétnější a užší cíle, např. porovnat dvě díla, vysvětlit, jak se v autorově tvorbě projevuje daný směr, určit autobiografické rysy v tvorbě autora nebo v konkrétním díle, hledat vlivy zahraničních autorů aj. Takové cíle ale vyžadují hlubší poznání tématu a zejména vlastní iniciativu a zájem studentů. Cíle jsou tedy klasické a jsou podobné těm v psané variantě: *nejprve vám řeknu základní informace, to je něco o jeho životě, potom vás seznámím s jeho díly confiteor, magdalena svědomím věků, shrneme si to a na závěr si řekneme zdroje., (tak)že nejprve vám povím základní informace o františku gellnerovi? (dále) rozeberu jeho osobní život? charakterizuju jeho tvorbu? uvedu některá z nejznámějších děl? ukážu vám ukázkou některé obrázky a pak si to shrneme. atp.*

Struktura hlavní pasáže, během které studenti mají představit tvorbu autora nebo umělecký směr, má také u většiny studentů podobnou formu. Na prvním místě studenti uvádějí životopisné údaje o autorovi, následuje výčet děl a nejvýraznější znaky autorovy tvorby. U prezentací týkajících se uměleckého směru studenti často uvádějí, jak se směr projevuje také v jiných než literárních oblastech (výtvarné umění, architektura aj.). Malá skupina studentů se snaží pracovat s ukázkou díla. Bohužel práce s textem neplní svou funkci. Student pouze někoho vyzve, aby ukázkou přečetl, a dál s ní nepracuje. Nesnaží se ukázkou interpretovat, nenásleduje rozbor textu, nepokládá otázky spolužákům, přestože jsou k tomu studenti učiteli vyzýváni. Taková práce s textem postrádá smysl, studenti pouze vidí styl, jakým autor píše, ale nic dalšího z ukázky nezískají: *nyní tady mám ukázkou? právě ze sbírky svítání na západě a poprosila bych domču jestli by nám ji přečetla? DR: S dušemi básníků jsem hovořil o tvé váhavé chůzi naděje má s umdleným úsměvem seděla na prahu dveří. (...) okna svá bez bázně otvírám výším výším ehm(..) eeh výším a od hvězd já to nepřečtu fakt ne () rozmazaně., AS: tak nevádí tady máte shrnutí? tak si ho [prosím].* V uvedeném příkladu vyvolaná studentka nemohla text přečíst, autorka prezentace četbu proto ani nedokončila. Pro studenty je pravděpodobně obtížné pracovat s textem bez opory. Ve škole studenti více na otázky odpovídají, než je kladou. To je možný důvod, proč s ukázkami pracují nevhodně, přestože s učitelem jsou schopni texty zpracovat kvalitně. Studenti by v této části mohli více používat pracovní sešit Didaktis, v němž jsou ukázky z děl autorů i s návodnými otázkami.

Závěrečnou pasáž studenti formulují jako shrnutí hlavních informací do několika vět: *tak to je můj závěr? takže karel toman byl básník překladatel kritik a publicista? psal do českého deníku a národních listů a jeho nejslavnější sbírky sou sluneční hodiny a a měsíce.* Shrnutí jsou poměrně banální. V jedné větě mluvčí zopakují to, co již zaznělo. Protože cíle práce jsou klasické a nenápadité, je takový také závěr. Pokud by si studenti ukládali složitější a zajímavější cíle, odrazilo by se to také v závěru. Přibližně polovina studentů ovšem žádný ústní závěr nemá. Shrnutí je

totiž napsáno i na konci prezentace, a proto někteří studenti spolužáky pouze vyzvou, aby si ho opsali: *tady si můžete opsat shrnutí? (...) eh vám děkuju za pozornost.* Někteří studenti v rámci závěrečné reflexe kladou opakovací otázky, které si sami vymyslí, anebo pracují s pracovním sešitem. V pracovním sešitě jsou k autorům, kteří jsou do něj zařazeni, přiřazena různá cvičení. Ta se týkají zejména rozboru textu, jedno cvičení však vždy slouží k ověření získaných znalostí o autorově životě a tvorbě, a to studenti k reflexi využívají. Poslední informace, kterou studenti uvádějí, jsou zdroje: *zde sou moje zdroje a já vám děkuji za pozornost., výborně. tak zde můžete vidět moje zdroje? (..) a já vám tímto děkuji za pozornost.* Výběr sekundární literatury studenti nijak nekomentují, jsou ale podobné těm, které odevzdávali v rámci písemného referátu. Čerpají zejména z internetu (www.spisovatele.cz, www.cesky-jazyk.cz atp.). Z knižních publikací využívají učebnici literatury, kterou používají v hodinách. Vertikální členění se prakticky neprojevuje. Studenti na zdroje neodkazují, neodkazují ani na práce svých spolužáků.

Časový limit byl pro ústní vystoupení zadán maximálně 10 minut. Skutečná délka se pohybuje kolem 7 minut (každý přepis je opatřen přesnou délkou trvání prezentace). Někteří studenti prezentovali až třináct minut, většinou to ale bylo způsobeno tím, že dávali svým spolužákům čas na to, aby si mohli opsat informace do sešitu. Nejkratší dobu naopak zabrala prezentace na Karla Tomana, student prezentoval přesně tři minuty a tři sekundy.

4.3.3 Kompetenční profil absolventa gymnázia – výsledky analýzy

Předcházející analýzy (kap. 3.3.1 a 3.3.2) slouží jako podklad k tomu, aby bylo zjištěno, zda jsou studenti schopni využívat odborný styl a zda tyto schopnosti korespondují s Rámcovým vzdělávacím programem českého školského systému.

Parametry odborné komunikace jsou mnohem lépe naplněny v její psané formě, v níž také lépe korespondují s očekávanými výstupy vzdělávání. Celková úroveň psaného projevu je vyšší po stránce jazykové i kompoziční.

Kompetence je definována v úvodu práce (kap. 2.1) jako soubor vědomostí, dovedností a postojů, kterých by studenti měli během studia na gymnáziu dosáhnout. Základem odborné komunikace je z hlediska komunikační kompetence schopnost používat odborný jazyk a vyjadřovat se jasně, srozumitelně a přiměřeně situaci. Základními požadavky na odborný styl jsou pojmovost, přesnost, věcnost a jednoznačnost textu. Pro lexikum odborného stylu jsou typické hlavně termíny. Studenti se do písemného projevu snaží přidávat odborné výrazy, jejich frekvence ale není příliš vysoká. Nevyužívají totiž termíny jako běžnou součást svého odborného vyjadřování. Studenti si osvojili termíny, se kterými se během výuky literatury běžně setkávají, proto je jejich použití funkční. Tedy takové termíny, které studenti používají ve známých kontextech. Dominantní jsou proto odborné výrazy z oblasti literární teorie, které přímo souvisejí s probíraným tématem. Minimálně jsou ale v lexiku zastoupeny termíny, které nejsou součástí zvoleného tématu. Studenti tedy využívají známé termíny, minimálně jsou potom schopni do literárního kontextu zapojit termíny jiných oborů.

Odborný jazyk je spisovný a neutrální. Neutralita je u některých studentů narušena příliš subjektivním vyjadřováním. Substandardní jazykové prostředky se objevují výjimečně a jejich přítomnost ovlivňuje spíše stylistickou úroveň textů.

Věcnost a explicitnost odborného jazyka se projevuje nejen v lexiku, ale také v syntaktické rovině. Syntax odborného jazyka se vyznačuje zejména snahou o kondenzaci textu. U studentů se kondenzace projevuje hlavně nominalizací textu, ale je minimální. Studenti však stavbu ani nadměrně neuvolňují, využívají spíše jednoduchá souvětí nebo věty jednoduché. Syntaktické nedostatky u příliš složitých souvětí se odrážejí hlavně v stylistické úrovni textů. Přesto je vyjadřování

psané formy poměrně srozumitelné, vzhledem k odborné komunikační situaci je ale celková úroveň jazykových dovedností nižší a vyjadřování jednodušší.

Podle výstupů vzdělávání by studenti měli bez potíží ovládat pravopisnou normu. Studentům nedělají potíže základní pravopisná pravidla jako je psaní s/z, mě/mně nebo psaní velkých písmen. Nedostatky se nejvíce objevují v psaní i/y, a to zejména ve shodě podmětu s přísudkem. Tento nedostatek je neoddělitelně spojený s další charakteristikou odborného jazyka, tj. s propracovanou větnou stavbou. Interpunkce formálně signalizuje strukturu souvětí, která vyjadřuje hierarchickou strukturaci sdělovaných obsahů. I přes interpunkční nedostatky je většina výpovědí srozumitelná, ovlivňují především syntaktickou a stylistickou rovinu.

Významně se na celkové úrovni odborného textu podílí kompozice textu. Součástí výstupů vzdělávání je schopnost vhodně členit text. Všichni absolventi gymnázií by měli být schopni rozdělit práci na úvod, stať a závěr a funkčně práci dále členit do kapitol, podkapitol a odstavců. Problémy tvoří zejména správná podoba úvodu. Studenti úvod zaměňují např. s životopisnými údaji spisovatelů, často tedy dochází k neuvedení cílů práce a v úvodu jsou potom informace, které by se měly nacházet až v následujících kapitolách (ve stati). K dalším formálním náležitostem odborných prací studenti přistupují velmi individuálně a někteří nezodpovědně. Některé práce obsahují holý text bez úvodní strany, úvodu a obsahu. Práce sice naplňují zadané téma, ale formální úprava je nedbalá. Významnou část odborných textů tvoří parafráze a citace, to už je součástí vertikálního členění textu. Z předcházející analýzy plyne, že studenti neumějí pracovat s citacemi a parafrázemi na dostatečné úrovni. Z oblasti kompozice je parafrázování a odkazování na použitou literaturu největším nedostatkem prací. Tematicky ale na sebe navazují jednotlivé výpovědi i odstavce. Se sekundární literaturou studenti pracují na základní úrovni. Nejsou zatím schopni nad prostudovanou odbornou literaturou dostatečně přemýšlet, a proto citují velmi

dlouhé pasáže. Také chybí jakékoliv snahy o vyvození vlastních závěrů. Studenti nad zadaným tématem zatím moc nepřemýšlejí a neinterpretují odbornou literaturu vlastními slovy.

Mluvená forma odborného stylu je na mnohem nižší úrovni. Projevuje se to celkovou jazykovou úrovní a kompozicí projevu. Na základě přepisů lze konstatovat, že mluvený projev vykazuje výrazné rysy běžně mluveného jazyka. Jazykové schopnosti studentů jsou ale velmi odlišné. Významně se projevují individuální rozdíly v jazykových i prezentačních dovednostech.

Jak je uvedeno v teoretických východiscích, mluvený odborný styl se zakládá na podobě psané, a proto by měl vykazovat podobné rysy. Objevují se však typické rysy spontánně mluveného projevu a od psané podoby se mluvená forma velmi odlišuje. Na úroveň mluvených projevů má větší vliv než na psané texty komunikační situace a stylové faktory. Studenti se nacházejí ve známém prostředí, jejich posluchači jsou spolužáci, ve třídě se nenacházejí žádné cizí osoby. Všichni mluvčí mají tedy v rámci třídy stejnou pozici. Studenti jsou stejně staří (17 nebo 18 let), měli by být na přibližně stejné intelektuální úrovni a dostává se jim stejného vzdělání. Situace je spíš polooficiální až neoficiální. Studenti jsou navíc na podobné situace už zvyklí, protože musí prezentace absolvovat několikrát během školního roku ve více předmětech. Vzhledem k neformální situaci ve třídě jsou studenti méně nejistí a volí spíš prostředky běžně mluveného jazyka. Na výslednou podobu jejich projevu má vliv také míra připravenosti projevu. Jedná se o veřejné vystoupení před třídou, které vyžaduje předchozí přípravu. Studenti se ale zaměřují hlavně na přípravu obsahu, ne tolik na celkovou úroveň projevu. Pokud by měli studenti dopředu připravenou strukturu svého vystoupení, mohli by se soustředit na kulturu mluveného projevu, dodržování jazykových pravidel a nonverbální komunikaci. Na druhou stranu se studenti neúčastní oficiálních veřejných vystoupení, během nichž by byli nuceni prezentovat téma před neznámým publikem. Příprava na takovou akci by byla důslednější formálně

i obsahově. Neznámé publikum a veřejné vystupování u mnoha lidí vyvolává nervozitu, a proto je nutné se lépe připravit. Patrné jsou také rozdíly v projevech dívek a chlapců. Z prepisů lze vyvodit, že dívky přistupují poctivěji k přípravě prezentace jak po stránce obsahu, tak i formy.

Méně oficiální situace vede k volbě nespisovného lexika, rozvolněné syntaxi a tematické a formální nesoudržnosti výpovědí. Jazykové oblasti dominuje zejména neschopnost využívání patřičné variety národního jazyka přiměřeně komunikační situaci. Spisovnost je oproti psané podobě významně narušena. Nejvýrazněji se projevují nespisovné prostředky teritoriálního charakteru. Je to zejména skloňování založené na obecně-českém interdialektu (ej za ý). Přestože jsou studenti seznámeni se zákonitostmi morfologie a syntaxe, míra aplikace těchto pravidel je v reálné situaci velmi nízká. Jsou-li studenti nuceni do jisté míry improvizovat a reagovat na dění ve třídě, jejich pozornost je okamžitě narušena a projevuje se potom nejen nevhodnou volbou lexikálních prostředků, ale i syntaktickými a stylistickými nedostatky.

Skladba vět je složitější, převažují dlouhá souvětí. Často je narušena koherence i koheze textu. Větší množství formulací je nesrozumitelných, nepřehledných nebo nelogických. Výpovědi často na sebe nenavazují a v některých případech se objevuje celkově nízká míra argumentace. Tyto jevy ještě více umocňují nefunkční pauzy, hezitační zvuky, přeřeky a celkově horší vyjadřovací schopnosti.

Výstupem gymnaziálního vzdělávání je podle RVP dovednost v oblasti výslovnosti. Výslovnost činí potíže u cizích slov a cizích vlastních jmen, problém je ale opět v nedbalém přístupu k domácí přípravě. Již výše byla zmíněna nadbytečná přítomnost hezitačních zvuků. Ta se vyskytuje u všech studentů. Hezitační zvuky jsou u nezkušených mluvčích obvyklé, jsou znakem nervozity, nízké připravenosti. Studenti vytvářejí hezitační zvuky, když si nejsou jistí volbou slov nebo nevědí, jak v projevu dál pokračovat. Zvuková podoba vystoupení

studentů se vyznačuje stoupavou intonací, která je v oznamovacích větách, které převažují, nevhodná.

Možnosti kompozice jsou oproti psané variantě značně omezeny. Zatímco v psaných textech se u většiny studentů dá vypočítat struktura práce a snaha o dodržování zásad odborného stylu, v mluvené podobě se tyto náležitosti dají sledovat hůř. Studenti dodržují stanovenou osnovu, své téma ale pouze odříkají a ve všech třech částech komentují vlastně totéž (co spolužáci uslyší, samotné sdělení, co spolužáci slyšeli).

Výsledky analýzy ve velké míře korespondují s vyslovenými hypotézami. U odborných prací je to zejména nedostatečná schopnost práce se sekundární literaturou a neznalost celé problematiky citování a parafrázování. Naopak projevy jsou spisovnější, než bylo očekáváno. U mluvených projevů jsou výsledky naopak horší, než se předpokládalo. Týká se to zejména plynulosti a srozumitelnosti projevu a vysoké frekvence výrazů ovlivněných obecně-českým interdialektem.

Schopnost odborné komunikace je nedílnou součástí kompetenčního profilu absolventa gymnázia. Je patrné, že úroveň studentů není dostatečná a studenti nesplňují požadavky, které jsou na ně kladeny. Přestože je odborná komunikace pravidelně procvičována ve všech ročnících a ve většině předmětů, úroveň těchto dovedností je poměrně nízká. Mezi studenty jsou zjevné rozdíly jazykové, studijní i osobnostní. Ty potom ovlivňují celkovou úroveň komunikace písemné i mluvené.

5 Závěr

Diplomová práce byla zaměřena na schopnost odborné komunikace u studentů gymnázií. Hlavním cílem práce bylo zhodnotit, jakým způsobem jsou studenti schopni využívat možnosti odborné komunikace při tvorbě vlastních komunikátů. Zároveň bylo cílem vyhodnotit, jak tyto výsledky korespondují s Rámcovým vzdělávacím programem českého vzdělávacího systému a s výstupy vzdělávání, které jsou v něm stanoveny. Dílčím cílem práce bylo potom zjistit, jak k rozvoji odborné komunikace přispívají učebnice českého jazyka a slohu (nakladatelství Didaktis a Fraus). Samotné analýze předcházelo shrnutí teoretických poznatků, které se týkaly stylistiky, přičemž se práce opírala o základní díla české lingvistiky. Nejprínosnější pro tuto práci byla díla Marie Čechové, Marie Krčmové a Světlý Čmejkové věnující se stylistice a zejména odbornému funkčnímu stylu. Východiska práce obsahují také základní popis českého vzdělávacího systému, a to s důrazem na kompetence a dovednosti, kterých studenti mají dosáhnout.

Analýza odborné komunikace se zakládala na materiálu, který obsahoval třicet odborných prací a třicet přepisů zvukových záznamů odborné prezentace studentů 3. ročníku Gymnázia Josefa Kajetána Tyla v Hradci Králové. Respektovány byly tedy obě podoby odborné komunikace – mluvená i psaná. Analýza byla zaměřena na jednotlivé jazykové plány a na celkovou kompozici komunikátů. Výsledky analýzy byly prezentovány v kap. 4.3.3.

Český vzdělávací systém vymezuje, jaké úrovně by studenti gymnázia měli dosáhnout ve všech oblastech vzdělávání. Konkrétně je tato úroveň formulována v tzv. výstupech vzdělávání. Z výsledků analýzy vyplynulo, že studenti gymnázia ve třetím ročníku nedosahují takové úrovně, která je od nich očekávána. Mezi mluvenou a psanou podobou odborné komunikace jsou přitom patrné velké rozdíly. Obecně je psaná komunikace hodnocena lépe. Více odpovídá požadavkům, které jsou na odborné vyjadřování kladeny. Studenti se dokáží lépe vyjadřovat, jazyková úroveň textů je vyšší, než u mluvené formy komunikace. Odborné práce

studentů také lépe odpovídají nárokům kladeným na kompozici odborného textu (vertikální a horizontální členění). U mluveného komunikačního kódu byly zaznamenány velké nedostatky ve všech jazykových plánech. Největší problém studentům dělá celková soudržnost textu, srozumitelnost vyjadřování a logika výpovědí. U mluvené komunikace nedošlo bez potíží k naplnění žádného výstupu, který byl formulován v úvodní části práce (kap. 2.1).

Učebnice českého jazyka neposkytují dostatečné informace k nastudování složité problematiky odborného funkčního stylu. V práci byla zmíněna pozitiva i negativa obou učebnic, celkově lépe byla ohodnocena učebnice nakladatelství Didaktis, a to zejména díky obsahové srozumitelnosti a díky pracovnímu sešitu, který studentům nabízí procvičení teoretických informací na konkrétních odborných textech.

U gymnaziálních studentů je nutné budovat dovednosti v odborné komunikaci, protože právě u nich je největší předpoklad, že přejdou do terciárního vzdělávání, které je na schopnostech odborné komunikace založeno. Po nástupu na vysokou školu je nutné osvojit si nutnou odbornou terminologii týkající se zvoleného oboru. Vedle toho studenti musejí neustále pracovat s odbornými texty, přičemž jim musí nejen porozumět a formulovat z nich závěry, ale musí umět odborné texty také vytvářet. Střední školy by se proto měly snažit co nejvíce rozvíjet schopnost odborné komunikace po celou dobu studia a připravit tak studenty na snadný přechod do vyššího stupně vzdělávání.

6 Anotace

Příjmení a jméno autora: Čumbová Eva

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Schopnost odborné komunikace jako součást kompetenčního profilu absolventa gymnázia

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Počet znaků: 135 038

Počet příloh: 4 (na CD)

Počet titulů použité literatury: 31

Klíčová slova: odborný funkční styl, odborná komunikace, mluvený projev, psaný projev, kompetence, výstupy, Rámcový vzdělávací program, Školní vzdělávací program

Anotace diplomové práce: Diplomová práce je zaměřena na schopnost odborné komunikace u studentů gymnázia. Práce je založena na analýze třiceti odborných prací studentů Gymnázia Josefa Kajetána Tyla a na třiceti audiozáznamech ústních vystoupení studentů na odborné téma v transkribované podobě. Hodnoceny jsou jak jazykové prostředky, tak formální náležitosti komunikátů. Současně s projevy studentů jsou rozebrány také učebnice českého jazyka a slohu. Jsou to učebnice nakladatelství Fraus a Didaktis a komentována je zejména otázka, jakým způsobem tyto učebnice přispívají k rozvoji odborné komunikace u studentů. Analýzám předchází teoretické informace o českém školském vzdělávacím systému, kurikulárních dokumentech a odborném funkčním stylu.

7 Resumé

The diploma project is focused on the ability of professional communication including written and spoken language of grammar school students. The part of the project is the evaluation of two textbooks of Czech language and style (published by Didaktis and Fraus), it is dealt with the question of how the chosen textbooks contribute to progress in professional communication.

The diploma project is based on the combination of knowledge of pedagogy, linguistics and style. First of all, the current Czech educational system with the focus on basic curricular documents is described. As competence profile of students is studied, the terms of competence and required standards of education are explained. The description of professional style is included in the theoretical part of the work. It is focused on the choice of means of expression and especially on the characteristics of written and spoken language of professional communication and differences and similarities between these two language codes.

The main part of the project consists of the analysis of texts and the evaluation of textbook usage in the study of professional language. As professional communication includes written as well as spoken language, both of them are used. Thirty works of professional language written by students of two classes of the third grade at Josef Kajetán Tyl Grammar School in Hradec Králové were used for the analysis. At the same time, audio records of the same students were made during Czech language and Literature lessons. Both written works of their authentic form and the transcripts of audio records are the part of appendices. Spoken and written variants of professional texts are analysed separately in the project and the exact criteria are specified according to individual language plans.

The project also deals with the analysis of formal features of the professional texts (layout, using secondary sources, references etc.). The criteria for written and

spoken communication differ slightly, spoken communication includes the category of phonic features of the speech.

There are obvious differences between both forms of professional communication. The level of required communicative competence and standards of professional communication is higher in written texts. Students prove to have better knowledge of using both language skills and formal features. Spoken language is influenced by numerous varieties of native language and morphological differences. The coherence of the text is more broken. Nevertheless, the requirements of Framework Educational Programme on spoken and written language are not fulfilled.

Apart from written and spoken language, the diploma project deals with Czech language and style textbooks. Both positives and negatives of the textbooks were found. Generally, the textbook by Didaktis publisher seems to be better, mainly because of the content comprehensibility and the workbook which offers the students to practise their theoretical knowledge on concrete professional texts.

Seznam použité literatury

- [1] ADÁMKOVÁ, P. et. al.: *Český jazyk a komunikace pro střední školy*. Didaktis, Brno 2010.
- [2] ADÁMKOVÁ, P. et. al.: *Český jazyk a komunikace pro střední školy (pracovní sešit)*. Didaktis, Brno 2010.
- [3] ANDREE, L. a kol.: *Literatura pro 3. ročník SŠ – učebnice*. Didaktis, Praha 2009.
- [4] BALADA, J. a kol.: *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Výzkumný ústav pedagogický, Praha 2007.
- [5] BEČKA, J., V.: *Česká stylistika*. Academia, Praha 1992.
- [6] BLÁHA, O.: *Funkční stratifikace češtiny*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.
- [7] ČECHOVÁ, M.: K tvorbě odborného textu. *Termina 94*. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha 1995, s. 30–36.
- [8] ČECHOVÁ, M – CHLOUPEK, J. – KRČMOVÁ, M – MINÁŘOVÁ, E.: *Stylistika současné češtiny*. ISV nakladatelství, Praha 1997.
- [9] ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008.
- [10] ČECHOVÁ, M. et. al: *Současná česká stylistika*. ISV nakladatelství, Praha 2003.
- [11] ČMEJRKOVÁ, S.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Academia, Praha 1996.
- [12] ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., SVĚTLÁ, J.: *Jak napsat odborný text*. Leda, Praha 1999.

- [13] ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J.: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Academia, Praha 2011.
- [14] DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M. a kol.: *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Academia, Praha 1987.
- [15] ECO, U.: *Jak napsat diplomovou práci*. Votobia, Olomouc 1997.
- [16] FORST, V.: a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Academia, Praha 1985–2008.
- [17] HOFFMANNOVÁ, J. – JEŽKOVÁ J. – VAŇKOVÁ, J.: *Český jazyk pro střední školy – Komunikace a sloh*. Fraus, Praha 2009.
- [18] HUBÁČEK, J.: *Malý slovník českých slangů*. Profil, Ostrava 1988.
- [19] CHLOUPEK, J. et. al.: *Stylistika češtiny*. SPN, Praha 1991.
- [20] CHVATÍK, K., PEŠAT, Z.: *Poetismus*. Odeon, Praha 1967.
- [21] KOMÁREK, M.: *Dějiny českého jazyka*. Host, Brno 2012.
- [22] KOSTEČKA, J.: *Do světa češtiny jinak. Didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi*. H&H, Jinočany 1993.
- [23] KOTÁSEK, J. a kol.: *Národní program vzdělávání v České republice. Bílá kniha*. Tauris, Praha 2001.
- [24] KRČMOVÁ, M.: *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2008.
- [25] MARTINEC, I. – TUŠKOVÁ, J. – ZIMOVÁ, L.: *Český jazyk pro střední školy – Mluvnice*. Fraus, Praha 2009.
- [26] PRAVDOVÁ, M. – SVOBODOVÁ I. (a kol.): *Akademická příručka českého jazyka*. Academia, Praha 2014.

- [27] SVĚTLÁ, J.: Členění odborného textu psaného a mluveného. *Termina 94*. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha 1995, s. 71–80.

Časopisecké články

- [28] JELÍNEK, M.: Odborný styl. *Slovo a slovesnost*. 1, 1955, s. 25–37.
- [29] KADERKA, P. – SVOBODOVÁ, Z.: Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. *Jazykovědné aktuality*, 43 (3–4), 2006, s. 18–51.

Elektronické zdroje

- [30] APOSTOLOVSKI MARJANOVIKJ M. 2014. Developing Communicative Competence as an Integral Part of Esp Courses at South East European University. *Foreign Language Competence as an Integral Component of the University Graduate Profile*. Sborník příspěvků ze IV. mezinárodní konference konané 26. listopadu 2014 v Brně. [online, cit. 13. 4. 2015]. Dostupné z WWW: <http://www.unob.cz/cjv/Documents/publications/Sborník_2014_základní.pdf>
- [31] GYMNÁZIUM J. K. TYLA. 2009. [online, cit. 29. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.gjkt.cz/zakladni-dokumenty/svp/>>.

Seznam zkratk

GJKT – Gymnázium Josefa Kajetána Tyla v Hradci Králové

NPV – Národní program vzdělávání

RVP – Rámcový vzdělávací program

RVP PV – předškolní vzdělávání

RVP ZV – základní vzdělávání

RVP G a RVP GSP – gymnaziální a sportovní gymnaziální vzdělávání

SOV – střední odborné vzdělávání

ŠVP – Školní vzdělávací program

Přílohy na CD

Příloha 1: Pravidla pro vytváření žákovských prezentací

Příloha 2: Odborné práce

Příloha 3: Transkripty

Příloha 4: Nahrávky

